

mena preostaje za život, usudio da tako požudno žudiš za životom, pa si zato najsvetije zakone pogazio. Možda neće, ako nikoga ne vređaš, ali inače, Sokrate, čućeš mnogošta i što tebe nije dostojno. Živećeš, dakle, puzeći pred svima ljudima i čuvajući sebe u poslušnosti prema njima; a šta ćeš drugo činiti nego gostiti se kao da si se iselio u Tesaliju na gozbu? A one besede o pravednosti i o vrlini uopšte, gde će nam one ostati?“

„Ali da ti hoćeš da živiš svojoj deci za volju, da ih othraniš i vaspitaj? Pa onda? Zar ćeš ih povesti u Tesaliju i onde othraniti i vaspitati, pa od njih napraviti strance da još i to dobro dočekaju? Ili to nećeš učiniti, nego će se oni, dok se ovde othranjuju za tvoga života, bolje othranjivati i vaspitavati mada ti nisi s njima, jer će ti se tvoji prijatelji starati za njih. Pa hoće li se oni starati ako se ti preseliš u Tesaliju; a ako se i preseliš u Had, zar se onda neće starati? Ako išta vrede oni koji kažu da su tvoji prijatelji, onda treba misliti da hoće.“

XVI

„Nego, Sokrate, slušaj nas, svoje othranitelje, i nemoj ni decu, ni život, niti išta drugo više ceniti nego pravdu, kako bi, kad stigneš u Had, sve to mogao kazati u svoju odbranu pred tamošnjim vladarima. Jer ovo što ti nameravaš da radiš ne može se pokazati ni *ovde* da je bolje, ni pravednije, ni bogoljubnije, ni tebi niti ikome od tvojih, niti će biti bolje kad stigneš *tamo*. Nego, ti ćeš sada, ako odeš, otići tamo kao čovek kome je nepravda učinjena ne od nas zakona nego od ljudi. A ako pobegneš tako sramotno i vriš nepravdu za nepravdu, i zlo za zlo, i prekršiš svoje pogodbe i ugovore koje si s nama uglavio, i zlo učiniš onima kojima bi najmanje smeo, i sebi, i prijateljima, i otadžbini, i nama, mi ćemo se na tebe ljutiti dok si god živ, a ramašnja naša braća, zakoni u Hadu, neće te ljubazno dočekati, znajući da si, koliko do tebe stoji, pokušao da i nas upropastiš. Nego, ne daj da te Kriton nagovori da činiš ono što on savetuje, nego ono što mi savetujemo!“

d) Kriton se slaže sa Sokratom (gl. XVII)

XVII

Ovo, dragi prijatelju Kritone, čini mi se da slušam kao što oni koji su koribantski zaneseni¹ slušaju svirku na frulama; i jeka ovih beseda ječi u meni, i zato ne mogu slušati drugih. Budi uveren, dakle, koliko se bar sada meni čini, ako ti što protiv toga govoriš, govorićeš u vetar. Ipak, ako mi sliš da ćeš moći postići što, govori.

Kriton: Ne, Sokrate, ja nemam više šta da govorim.

Sokrat: Ostavljaj, dakle, sve to, Kritone, i delajmo ovako kad nas na to bog upućuje.

FEDON ili O DUŠI

Ah, Sokrate, došli su prijatelji, da poslednji put govore s tobom, i ti poslednji put s njima!

(Fedon, gl. III)

*Senima drage braće
Marka, Boška i Dušana.*

Prevodilac

LICA:

Ehekrat }
Fedon } u uvodnom razgovoru i docnije

Apolodor }
Sokrat }
Kebet } u pričanom razgovoru
Simija }
Kriton }
Ksantipa }

Sluga Jedanaestorice

RAZGOVOR U FLIJUNTU¹⁾ (GL. I-II)

I

*Glas o smrti Sokratovoj. Zašto je Sokrat posle osude čekao
30 dana na smrt?*

Ehekrat²⁾: Beše li ti sam, Fedone,³⁾ kod Sokrata onoga dana kad je on ispio otrov u tamnici, ili si od koga drugoga o tome čuo?

Fedon: Sam, Ehekrate!

Ehekrat: Pa šta je bilo to što je on rekao pre svoje smrti, i kako je svršio? Rado bih to čuo! Jer od naših flijuntskih građana uopšte nijedan ne putuje sada u Atenu, a ni otuda već dugo vremena nije prispeo nijedan gost koji bi mogao da nas o tome jasno izvesti, osim to što je ispio otrov i umro; o ostalom ništa ne ume da kaže.

Fedon: Ni o toku parnice, dakle, niste ništa čuli?

Ehekrat: Čuli smo. O tome nas je neko izvestio, i mi smo se čudili što je Sokrat, mada je presuda na smrt odavno pala, mnogo docnije izdahnuo. Kako je do toga došlo, Fedone?

Fedon: Neki slučaj, Ehekrate, tako je udesio. Dogodilo se, naime, da je dan pre presude lovorom bila ovenčana krma onoj galiji što je Atenjani šalju na Del.

Ehekrat: A kakva je to galija?

Fedon: Po predanju Atenjana, to je ona galija na kojoj je Tezej nekada otplovio na Kretu sa onih sedam parova i srećno se s njima vratio.⁴⁾ Tada su se Atenjani, kao što se govori, zavetovali Apolonu da će, ako se spasi, svake godine slati na Del svečano poslanstvo;⁵⁾ oni ga svakad, i sada još, svake godine od onda šalju bogu. A kad počne taj praznik, običaj je kod njih da u to vreme varoš bude čista od krvi, i niko ne sme da u ime države bude pogubljen, dokle god galija ne stigne na Del i natrag ovamo.⁶⁾ A to ponekad traje dugo vremena, ako galiju vetrovi slučajno zadrže. Kao početak svetkovine uzima se onaj čas kad Apolonov sveštenik okiti krmu galiji. A to se, kao što spomenuh, dogodilo baš dan pre presude. Eto, otuda je Sokrat proboravio toliko vremena u tamnici između presude i smrti.

* Napomene su date na str. 314 i dalje.

Drugi deo

RAZGOVORI U TAMNICI (GL. III-LXVII)

I. PRIZOR SA KSANTIPOM I PRETHODNI RAZGOVORI O TEŽNJI FILOSOFA ZA SVE ČISTIJIJIM DUHOVNIM ŽIVOTOM I NJIHOVOJ ČEŽNJI ZA SMRĆU KOJA JE OPRAVDANA AKO JE DUŠA BESMRTNA (GL. III-XIV)

III

*Dolaženje prijatelja u tamnicu. Ksantipa sa sinčićem.
Prijatnost i neprijatnost u ljudskom životu.*

Fedon: Ja ću pokušati da te od početka o svemu izvestim. Svakad, pa i u dane pre toga, i ja i ostali redovno smo dolazili Sokratu, a sastajali smo se ujutro u sudnici, gde je i presuda pala; bila je blizu tamnice. Čekali smo svaki put dok bi se tamnica otvorila, razgovarajući jedni s drugima, jer ona se nije rano otvarala. A čim bi se otvorila, ulazili bismo Sokratu i većim delom ceo dan boravili kod njega. I onoga dana sastali smo se ranije. Jer uoči toga dana, kad smo uveče izišli iz tamnice, čuli smo da se galija s Dela vratila. Obećali smo, dakle, jedan drugome da ćemo se što ranije sastati na redovnom sastajalištu. I sastasmo se, a vratar, koji nas je redovno puštao, izide pred nas i reče nam da čekamo i da ne ulazimo pre dok nam on sam ne kaže: „Jer Jedanaestorica“¹, reče nam, „skidaju Sokratu okove i saopštavaju mu da ima danas umreti.“ Nije prošlo mnogo vremena, on izide i pozva nas da uđemo.

Kad smo ušli, nađemo Sokrata bez okova, a pored njega Ksantipu² – ta poznaješ je – gde sedi pored njega i drži njegova sinčića.³ A čim nas Ksantipa primeti, zarida i, kao što već žene obično čine, ovako nešto reče: „Ah, Sokrate, došli su prijatelji da poslednji put govore s tobom, i ti poslednji put s njima!“ I Sokrat se obrati Kritonu i reče: „Postaraj se da je neko odvede kući!“ Inju odvedoše neki Kritonovi ljudi, a ona je kukala i udarala se u grudni. A Sokrat sede na postelju, savi nogu i prorare je rukom, i taručić reče: „Kako mi se, prijatelji moji, čudnovato čini ono nešto što ljudi zovu prijatnošću! Kako je to čudnovato prema onome što se pokazuje kao suprotno – prema neprijatnosti! Istina, to dvoje nikako neće da dolazi čoveku istovremeno; ali, ako neko hita za jednim i ugrabi to, onda je bezmalo prinuden da grabi i drugo; kao da su to dve različne stvari, ali sa zajedničkim vrhom. I čini mi se,“ produži on, „da je to primetio Ezop⁴ sastavio bi hasnu: kako je bog hteo da izmiri ta dva protivnika, a kad mu to nije uspelo, sastavio im je krajeve u jedno; i otuda kad se kome javi jedno, do-

lazi docnije i drugo. Tako, čini mi se, dogodilo se i meni samom: osećao sam u nozi bol od okova, a sada me, evo, obuze osećanje prijatnosti.“

IV

Sokrat se u tamnici bavi pesništvo.

Tada *Kebet* uzme reč i reče: „Tako mi *Diva*, Sokrate, dobro si učinio što si me setio. Što se tiče tvojih pesama – a to su stihovi u koje si obukao basne Ezopove i himna Apolonu¹ – već su me i neki drugi, a nedavno i *Euen*², pitali šta te to podstaklo da ih ispevaš kad si amo stigao, a ranije još nikad nisi ništa ispevao. Dakle, ako uzimaš za važno da ja mogu *Euen*u odgovoriti kad me stane ponovo pitati – a budi uveren pitaće me – onda mi reci šta treba da mu kažem.“

– Kazuj mu, *Kebete*, odgovori *Sokrat*, istinu: propevao sam ne da se s njime ili s njegovim pesmama ogledam – jer znao sam da to nije laka stvar – nego da ispitujem šta znače neki snovi, i da se klonim greha kad mi već toliko puta naređuju da se posvećujem toj muzičkoj delatnosti³. A ti snovi bili su otprilike ovakvi. Često mi je u minulom životu dolazio isti san, čas u ovoj čas u onoj prilici, ali svakad sa istom opomenom: „Sokrate, muzici se posvećuj i nju neguj!“ I ja sam u ranije vreme mislio da me opominje i podstiče baš na ono čime sam se već i zanimao, i da, kao oni što hrabre trkače, tako i mene san podstiče na ono što sam već negovao, naime na muzičku delatnost, jer je filosofija, po mome shvatanju, bila najveća muzika, a ja sam baš nju negovao. A sada, kad je presuda pala i božja svetkovina sprečavala mi smrt, smatrao sam za svoju dužnost: kad mi san već toliko puta naređuje da negujem tu muziku u običnom smislu, onda ne smem da mu ostanem neposlušan, nego treba da naredenje izvršim. Smatrao sam da je bezbrižnije ne promeniti svetom pre nego što poslušam san i ne ispevam pesama i na taj način sačuvam čistu savest. Tako sam, eto, ispevao najpre himnu bogu, kome je ova slava bila namenjena. Kad sam svršio tu himnu, razabrao sam da pesnik, ako hoće da bude istinski pesnik, mora pevati priče, a ne istinske događaje; a kako sam nisam bio sposoban da izmislim priču, metnuo sam u oblik pesme ono što mi je bilo pri ruci i što mi je bilo poznato, a to su basne Ezopove, na koje sam se najpre namerio.

V

Filosof će rado umreti, ali neće izvršiti samoubistvo.

To, eto, *Kebete*, kazuj *Euen*u i pozdravi ga! I ako je pametan, neka što pre polazi za mnom. A ja, kako mi se čini, odlazim danas; tako naređuju *Arenjani*.

Tada reče *Simija*: Šta to, Sokrate, poručuješ Euenu? Ja sam se već mnogo puta sastajao s tim čovekom, ali, koliko ga ja poznajem, on neće ni malo biti voljan da te poslušaju.

– Kako to? reče *Sokrat*. Zar Euen nije filosof?

– Bar meni se čini da je on to, odgovori *Simija*.

Sokrat: Onda će i Euen to hteti, kao i svako ko dostojno neguje filosofiju. Ali možda ipak neće sam na se ruku dići, jer to, kažu, nije dopušteno.

I dok je to govorio, pusti s postelje noge na zemlju, i u tome položaju produži razgovor.

Tada ga zapita *Kebet*: Kako to govoriš, Sokrate? Nije dopušteno na se ruku dići, a tamo filosof treba da za tobom pođe u smrt?

Sokrat: Kako, Kebete? Zar niste, ti i *Simija*, slušali o tim stvarima kad ste skupa bili s *Filolajem*?

Kebet: Bar ništa pouzdano, Sokrate.

Sokrat: Pa i ja mogu da govorim o tome samo po čuvenju. A što sam slučajno čuo, kazivaću vam bez ustezanja. Jer onome ko treba da se seli u onaj svet možda i najviše dolikuje da razmišlja o tome i da izlaže kako treba zamišljati selenje u taj svet. Pa šta bi ko i mogao da radi drugo u vreme do smiraja sunčevoga?

VI

Samoubistvo nije dopušteno, jer su ljudi vlasništvo božje.

Kebet: Pa zašto, Sokrate, tvrde da nije prosto ubijati sam sebe? Jer, to što si ti sada pitao, ja sam čuo i od *Filolaja*, kad je kod nas boravio, kao već i od drugih nekih, da se ne sme činiti. Ali jasno ni od koga nikada ništa nisam o tome čuo.

Sokrat: Treba da se još trudiš oko toga. Moći ćeš onda čuti. Ali možda će ti se činiti čudno što taj stav o odabiranju smrti treba jedini da važi od svega ostaloga, i što čovek ovde nikad ne može, kao kod ostalih stvari, da dolazi do onoga što je za njega očividno bolje. Naime: ponekad i za poneke bolje je biti mrtav nego živ. A što se tiče tih kojima je bolje da budu mrtvi, možda ti se čini čudnovato što tim ljudima nije dopušteno da sami sebi čine dobro, nego treba da očekuju drugoga dobrotvora.

I *Kebet* s blagim osmejkom reče u svome narečju: Bog bi to znao!

– Doduše, reče *Sokrat*, moglo bi se u prvi mah učiniti da je ta nedopuštenost bezrazložna, ali možda ipak ima neki svoj razlog. Što se o tome govori u tajnom učenju¹, naime, kako mi ljudi živimo u nekoj tamnici, i kako ne treba sebe iz nje izbavljati ni bežati, to je, čini mi se, od naročite važno-

sti, i ne može se lako protumačiti. Ali stoga mi se, Kebete, čini da je dobro rečeno² da su bogovi oni koji se za nas staraju, i da mi, ljudi, činimo jedan deo blaga božjega. Ili zar se tebi ne čini tako?

– Bar meni se čini, reče *Kebet*.

– Dakle, reče *Sokrat*, kad bi neko tvoje blago samo sebe ubijalo bez tvoga nagoveštaja da želiš njegovu smrt, zar se ne bi i ti na njega ljutio i, ako bi znao kakvu kaznu, kaznio ga njome?

– Zacelo, odgovori *Kebet*.

Sokrat: Kad se stvar tako promatra, onda možda nije bezrazložno što čovek ne sme sebe ubijati pre dok bog to ne nadje za³nužno, kao što je takav slučaj sada kod mene.

VII

Ako su ljudi vlasništvo božje, misle Kebet i Simija, onda filosofi nisu mudri kad se raduju smrti i beže od gospodara.

– To mi se čini sasvim prirodno, reče *Kebet*. Međutim, ono što si upravo sada tvrdio, naime da bi filosofi lako hteli da umru, to mi se, Sokrate, čini čudno ako važi naša malopredašnja tvrdnja, naime da je bog onaj koji se stara za nas, a mi da smo blago njegovo. Jer, to što se najumniji ne srde kad odlaze ispod te zaštite, gde njima upravljaju bogovi koji su najbolji čuvari svega što postoji, to mi je neshvatljivo. Ta valjda ne veruju takvi ljudi da će se sami za se bolje starati kad postanu slobodni. Samo bezuman čovek mogao bi poverovati da mora bežati od svoga gospodara, i samo on ne bi mogao računati da čovek ne sme bežati od dobra, nego mora što više istrajati pored njega; stoga bi ludo bilo bežati. A ko je pametan, taj će težiti za tim da svagda bude uz onoga koji je bolji od njega samoga. Na taj način, Sokrate, imalo bi da važi ono što je baš suprotno onome što se malo pre tvrdilo, naime: pametnima dolikuje da se ljute na smrt, a ludima da joj se raduju.

Kad je *Sokrat* to čuo, učini mi se da se poradovao *Kebetovu* izvode-nju, pa se obrati nama i reče: *Kebet* vazda iznalazi nekakve zamerke i neće da baš odmah veruje u ono što bi ko ustvrdio.

Tada reče *Simija*: Ali sada bar, Sokrate, i meni samome čini se da je *Kebetova* zamerka opravdana. Ta zašto bi istinski mudri ljudi bežali od gospodara koji su bolji od njih samih, i tako se opraštali s njima? I čini mi se da *Kebet* svojim rečima gađa tebe, jer tebi tako lako pada na srce rastanak i sa nama i sa bogovima dobrotivim vladarima, kao što ih sam nazivaš.

– Pravo govorite, reče *Sokrat*. Misliš, naime, vi smatrate da je potrebno da se ja odbranim od toga kao na sudu.

– Zacelo! reče *Simija*.

VIII

Sokrat odgovara: filosofi su mudri kad se raduju smrti; doći će u bolji svet, jer duše ne umiru.

– Dobro, reče *Sokrat*; da pokušam hoću li se pred vama odbraniti s većim uspehom nego li pred sudijama. Kad ja, *Simija* i *Kebete*, ne bih verovao da ću doći pre svega drugim bogovima¹, i mudrim i dobrim, pa zatim i preminulim ljudima, boljima nego ovi što ovde borave, grešio bih da se ne žalim na smrt. Ali ovako, budite uvereni, nadam se da ću doći dobrim ljudima. Ako ne mogu da to baš pouzdano ustvrdim, onda, budite uvereni, ustvrdio bih, ako iole drugo štogod slično, da ću doći bogovima koji su baš dobri gospodari. Baš zato se ja ne samo ne žalostim kao drugi, nego živim u dubokoj nadi da je mrtvima nešto namenjeno, i to, kao što se i govori² od davnina, nešto mnogo bolje onima koji su bili dobri nego onima koji su bili rđavi.

– Pa šta, *Sokrate*? prekine ga *Simija*. Zar želiš da to uverenje samo za se zadržiš i tako s nama da se rastaneš, ili ćeš ga i nama saopštiti? Jer, bar meni se čini, učestvovanje u tome dobru i nama pripada, a u isti mah to će biti odbrana ako nas uveriš u ono što tvrdiš.

– Pokušaću, reče *Sokrat*. Ali, pre svega, da vidimo šta je to što *Kriton*, čini mi se, odavno želi da saopšti.

– Šta drugo, *Sokrate*, reče *Kriton*, nego to da onaj koji ima da ti pruži otrov već odavno govori da te treba opomenuti da se što manje razgovaraš! Jer, kaže, razgovor čoveka zagrejava više nego što treba, a toga se valja čuvati pred ispijanjem otrova; inače, oni koji tako rade, moraju ponekad i dvaput, čak i triput, da uzimaju pehar.

– Ta ne slušaj ga, reče *Sokrat*; neka on samo sprema svoje kao da će dvaput pružati, a bude li potrebno, i triput!

– To sam već znao, reče *Kriton*, ali on me odavno ne ostavlja na miru.

– Dosta o njemu! odgovori *Sokrat*. Nego pred vama kao pred svojim sudijama hoću da iznesem dokaz po kome mi se čini da se čovek koji je svoj život odista proveo u filosofiji s punim pravom ne boji straha kad ima da mre, i da živi u dobroj nadi da će na onom svetu, po smrti, učestvovati u najvećim dobrima. A kako to može da bude, to ću ja, *Simija* i *Kebete*, pokušati da vam izložim.

1. TELO KAO PREPONA DUŠI (GL. IX–XIV)

IX

Život filozofa kao priprema za smrt. Šta je smrt? Filozof se odriče tela.

Svi oni koji na pravi način neguju filosofiju ni za čim drugim ne teže nego da umiru i da budu mrtvi; ostali, po svoj prilici, ne vide to. Ako je, dakle, istina to, onda bi, očevidno, bilo čudnovato kad se ljudi

za čitavog svog života ne bi trudili ni oko čega drugoga nego oko toga, a žalostili se kad bi došlo ono za čim su odavno težili i oko čega su se trudili.

Tada se *Simija* nasmeja i reče: Tako mi *Diva*, *Sokrate*, nisam sada smeha željan, ali ti me na smeh izazva. Ako baš to svetina čuje, mislim, ona će uzeti da je to odlično rečeno za ljude koji se bave filosofijom, a naročito naši zemljaci¹ biće od srca saglasni s tim da filosofi odista žele smrt, i biće ponosni što dobro znaju da filosofi ništa drugo ne zaslužuju nego smrt.

Sokrat: I odista, *Simija*, mogli bi da u tome imaju pravo, samo ne u tome što kažu da „dobro znaju“. Ta ne znaju zašto pravi filosofi žele smrt i zašto je zaslužuju i kakvu. Recimo mi sami sebi, bez obzira na shvatanje tih ljudi, smatramo li mi da je smrt nešto?

– Zacelo, odgovori *Simija*, prihvatajući reč.

Sokrat: Ta ništa drugo nego rastanak duše sa telom. I zar mrtav biti ne znači drugo nego to da se, s jedne strane, telo rastalo sa dušom i da je samo za se, i da se, s druge strane, duša rastala s telom i da je sama za se? Da li je smrt što drugo nego to?

– Nije, nego baš to, reče *Simija*.

Sokrat: Pogledaj, dragi moj, misliš li i ti kao ja! Ovako ćemo, čini mi se, bolje shvatiti ono što promatramo. Misliš li ti da dolikuje filozofu da naročito ulaže trud oko takozvanih slasti u životu, kao što su, na primer, jelo i piće?

– Nimalo *Sokrate*, odgovori *Simija*.

Sokrat: Pa šta? Oko ljubavnih uživanja?

Simija: Nipošto.

Sokrat: Pa šta? Čini li ti se da ovakav čovek naročitu važnost pridaje ostaloj telesnoj nezi? Čini li ti se da on, na primer, naročito ceni to da striče skupe haljine i obuću i ostale ukrase na telu ili odbacuje to, ukoliko nije bezuslovno nužno da to ima?

– Bar pravi filozof odbacuje to, odgovori *Simija*.

Sokrat: Dakle, ti misliš da takav čovek ne posvećuje svu brigu telu, nego se, koliko god može, odvrća od njega i obraća duši?

Simija: Dabome.

Sokrat: Prema tome, ne pokazuje li se, pre svega, jasno da se filozof trudi da svoju dušu, što je moguće više, osloboda od veze sa telom, daleko više negoli ostali ljudi?

Simija: Očevidno.

Sokrat: Pa opet, *Simija*, svetina misli ovo: ko u tome ne nalazi zadovoljstva i ko toga nema, za toga život uopšte nema vrednosti, nego bliže stoji smrti kad ništa ne ceni slasti koje dolaze od tela.

Simija: Ti odista govoriš istinu.

X

Telo je prepona saznanju. Čula su nepouzdana. Samo čistom umnom aktivnošću, kojom se shvataju ideje, dolazi se do saznanja istine.

Sokrat: A kako stoji stvar sa sticanjem saznanja? Da li pri tome telo smeta ili ne smeta ako ga u ispitivanju uzme za saučesnika? Mislim, na primer, ovako. Daju li vid i sluh ljudima kakvu istinu, ili je onako kao što nam i pesnici¹ svakad izjavljuju – da ništa pouzdano niti čujemo niti vidimo? A ako ova čula nisu dobra ni pouzdana, jedva će biti ostala. Jer sva druga zastaju iza ovih. Ili ti o tome misliš drukčije.

Simija: Nikako.

– Pa kada, reče *Sokrat*, duša dokučuje istinu? Kad ona pokuša da nešto ispiruje u zajednici s telom, očevidno je da nju telo tada obmanjuje.

Simija: Istinu govoriš.

Sokrat: Dakle, zar se duši u mišljenju, ako igde drugde, ne otkriva nešto od onoga što odista postoji?

Simija: Dabome.

Sokrat: A ona misli najbolje onda kad je ništa ne zbunjuje, ni sluh, ni vid, ni bol, ni kakva slast, nego kad se u najvećoj meri ograniči na samu sebe, bez obzira na telo, pa kada, koliko god može, bez zajednice i bez dođira s njim, teži za onim što odista postoji.

Simija: Tako je.

Sokrat: Ne odbacuje li i tu svom snagom telo duša filozofa i ne beži li od njega, a traži da se od njega odvoji da bi potpuno pripadala sama sebi?

Simija: Čini se.

Sokrat: A kako stvar stoji, *Simija*, sa ovim? Uzimamo li da ima nečega pravednog po sebi² ili ne?

Simija: Zacelo, tako mi *Diva*, uzimamo.

Sokrat: I lepog po sebi i dobrog po sebi?

Simija: Kako ne?

Sokrat: Jesi li već ikad išta takvo očima video?

– Nikad, odgovori *Simija*.

Sokrat: Nego si nekim drugim telesnim čulom do toga dospeo? A govorim uopšte, na primer: o veličini, i zdravlju, i snazi, jednom rečju o prvoj bitnosti svih stvari. Promatra li se telom najsušastvenija istina svega toga? Ili stvar stoji ovako: ko se od nas najbolje i najsvesnije potruži da o onom što promatra razmisli o svakom po sebi, taj će najbliže srići do saznanja svake stvari.

Simija: Svakako.

Sokrat: Ne bi li to, dakle, najčistije učinio onaj koji bi u najvećoj meri samim umom pristupio svemu, a ne bi se u razmišljanju oslanjao na vid,

niti bi potezao ijedno drugo čulo pored poimanja, nego bi čistom mišlju, samom po sebi, pokušavao da dokučuje svako biće samo po sebi, oslobođen što je moguće više od očiju, i ušiju, i celoga, tako reći, tela, jer ono dušu zbunjuje i ne da joj, kad je zajedno s njom, da postigne istinu i saznanje? Nije li, *Simija*, to onaj koji će se, ako iko drugi, dočepati bića³?

Simija: Izvan svake sumnje, *Sokrate*, istinu govoriš!

XI

Dok se duša ne očisti od tela, ne doznaje čistu istinu.

– Dakle, iz svega toga, reče *Sokrat*, nužno je da se pravim filozofima nameće ovakva nekakva misao, kako je oni i u razgovoru jedni drugima saopštavaju: „Ima, čini nam se, neka staza koja nas u razmatranju pomoću čistoga mišljenja iz tame vodi na svetlost saznanja; jer dok nam je telo povezano sa umom, i dok je duša naša pomešana s takvom nevoljom, mi nikada nećemo u punoj meri steći ono za čim žudimo; a to je, kažemo, istina. Jer neizmerne teškoće donosi nam telo zato što se moramo starati za njegovu ishranu; ako još udare kakve bolesti, one nam ometaju lov na ono što istinski postoji. Osim toga, telo nas ispunjuje ljubavnim žudnjama, požudama, strahom, i svakojakim varljivim slikama, i tolikim tricama i kućinama, da se odista, što kažu, nikada ne možemo od njega povratiti i k sebi doći. Jer i ratove, i bune, i bitke ne izaziva ništa drugo nego telo i njegove požude. Radi gomilanja para nastaju svi ratovi, a pare smo prinuđeni gomilati radi tela, jer smo robovi njegove nege. I zbog svega toga ne dobijamo vremena za filozofiju. A što je najgore od svega toga, to je što nam se telo, ako mu se i otmemo koji čas te preduzmemo da nešto ispitujemo, u tim ispitivanjima svuda nameće, donosi nered i zabunu i uznemiruje nas, tako da je od njega nemoguće promatrati istinu; dakle, odista nam je jasno ovo: ako hoćemo da ikada saznamo nešto u njegovoj čistoti, onda se moramo izbaviti od tela i samom dušom gledati stvari po sebi. I, kao što se čini, ono za čim čeznemo i o čemu tvrdimo da smo njegovi ljubavnici – a to je saznanje – imaćemo tek onda kad umremo, kao što pokazuje naše razlaganje, a ne dok živimo. Jer, ako se u zajednici s telom ne može ništa potpuno saznati, onda je moguće samo jedno od dvoga: ili se saznanje nigde ne može steći ili tek posle naše smrti. Jer tada će duša biti sama za se, odvojena od tela, a pre ne. I dok živimo, bićemo, kako se čini, znanju najbliži onda ako se budemo, koliko je god moguće, klonili saobraćaja s telom i dolazili s njim u zajednicu samo utoliko ukoliko je bezuslovno nužno, i ako se ne budemo ispunjavali njegovom prirodom, nego ako se budemo čistili od njega, dok nas sam bog ne oslobodi. I tako, čisti i oslobođeni svega bezumlja telesnoga, bićemo, kao što je prilika, zajedno sa drugim čistotama i

saznaćemo sami po sebi sve što je po sebi čisto i jasno; a to je zacelo istina. Jer, nečistome zacelo nije dopušteno da se dotiče čistoga. Takve razgovore, mislim, Simija, moraju među sobom voditi i tako suditi svi koji su pravi prijatelji mudrosti. Ili se tebi ne čini da je tako?

Simija: Sasvim tako, Sokrate!

XII

Filosofima je zadatak čišćenje i oslobodenje od tela. Oni rado polaze u smrt jer ih tamo čeka čista istina.

– Dakle, produži Sokrat, ako je to istina, dragi prijatelju, onda ima mnogo razloga nadanju da ćemo, kad stignemo tamo kuda ja putujem, ako igde na drugom mestu, u punoj meri steći ono u što smo u minulom životu uložili tolike svoje napore. Zato za taj put, koji su mi sada naredili, vezujem dobru nadu, pa tako i drugi koji misle da su se postarali za očišćenje svoga duha.

– Svakako, reče Simija.

Sokrat: A zar čišćenje, što se već odavno pominje u govoru, nije to kad od tela što više odvajáš dušu i navikavaš je da se sa svih strana iz tela povlači i zbija u samu sebe, i da, po mogućnosti, i u sadašnjosti i u potomstvu stanju živi sama za se, oslobodena od tela kao od okova?¹

– Dabome, reče Simija.

Sokrat: A zar se to ne zove smrt, to oslobodenje i odvajanje duše od

tela?

– Bez sumnje, reče Simija.

Sokrat: A za tim oslobodenjem, kao što tvrdimo, najviše i jedino teže pravi filosofi; i baš je to ceo zadatak filozofov – oslobodenje i odvojenje duše od tela? Ili nije?

Simija: Očevidno.

Sokrat: Prema tome, zar ne bi, kao što sam već u početku govorio, bilo smešno ako bi čovek za života svoj život udešavao tako da bude što bliže smrti, a ljutio se kad bi mu smrt odista stigla? Zar ne bi to bilo smešno?

Simija: Kako ne?

Sokrat: Dakle, Simija, pravi filosofi istinski teže mreti, i od svih ljudi njima je smrt najmanje strašna. Promatraj samo odavde! Ako oni u svakom odnosu žive u neprijateljstvu s telom, a žele da u njih duša bude sama za se, pa kad bi im se ta želja ispunila, a oni se tada bojali i ljutili, zar ne bi to bila velika nedoslednost kad oni ne bi s radošću išli tamo gde se, kad stignu, mogu nadati da će postići ono što su za života voleli – a voleli su saznanje – i da će se izbaviti od veze sa onim sa čime su živeli u neprijateljstvu? Posle smrti zemaljskih ljubimaca, ili žena, ili sinova, mnogi² su drage volje

hтели poći u Hadovo carstvo, jer ih je vodila nada da će onde ugledati one za kojima su čeznuli i da će s njima zajedno biti; a onaj ko saznanje istinski voli i žestoko se preda istoj nadi da ga nigde na drugom mestu neće naći u dovoljnoj meri nego li u Hadovu carstvu, zar će se taj na samrti ljutiti i zar neće s radošću ići tamo? Hoće, dragi prijatelju, budi uveren, bar ako je pravi filosof. Jer će tvrdo verovati da se nigde na drugom mestu neće nailočas govorio, zar ne bi to bila velika nedoslednost kad bi se takav čovek bojao smrti?

– Zacelo, bila bi, tako mi Diva, odgovori Simija.

XIII

Samo su filosofi hrabri i trezvni i uopšte vrlni. Istina i vrlina su neko čišćenje duše od naslade, straha i svega telesnoga. Samo filosofija, kao pravo očišćavanje duše od tela, a ne posvećivanje u misterije orfičara, približuje čoveka bogu.

– Kad bi ti, produži Sokrat, video čoveka koji se ljuti što ima da mrc, ne bi li to za te bio dovoljan dokaz da on nije nikakav filosof (prijatelj mudrosti), nego filosomat (prijatelj tela)? A taj isti možda je prijatelj i blaga i položaja, zacelo jednoga od toga dvoga ili obadvoga u istimah.

– Sasvim je tako, kao što kažeš, reče Simija.

– Ne pripada li, Simija, produži Sokrat, i ono što se obično zove hrabrošću najviše onima koji se ne boje smrti?

– Bez sumnje, odgovori Simija.

Sokrat: Pa i trezvenost, što je i gomila zove trezvenošću, tj. kad ne dopuštaš da te potresaju strasti, nego ih prezireš i živiš uredno, ne pripada li i ona samo onima koji telo najmanje cene i život provode u filosofiji?

– Zacelo, odgovori Simija.

– Pa ako si voljan, produži Sokrat, da obratiš pažnju na hrabrost i trezvenost drugih, učiniće ti se čudnovate.

Simija: Kako to Sokrate?

Sokrat: Znaš li da svi ostali uzimaju smrt kao veliko zlo?

Simija: I te kako?

Sokrat: Kad hrabri među njima očekuju smrt, zar je ne dočekuju bojeći se još većega zla?

Simija: Tako je.

Sokrat: Dakle strah i trepet ulivaju hrabrost svima osim filosofima. Ali opet je to ludost kad je neko hrabar od straha i strašljivosti.

Simija: Svakako.

Sokrat: A kako stoji stvar sa onima koji su uredni među njima? Zar nije kod njih isti takav slučaj? Zar su oni trezveni iz neke razobručenosti? Ali to je, tvrdimo mi, nemoguće; pa ipak ono što im se dešava u toj glupoj trezvenosti slično je pomenutom slučaju. Jer, u strahu da će biti lišeni drugih naslada a u žudnji za njima, oni se uzdržavaju od jednih jer ih osvajaju druge. A razobručenošću zovu ono stanje kad čovek pusti da njime ovladaju naslade. Ali opet im se dešava to da oni, vezani okovima naslada, vladaju drugim nasladama. A to liči na ono što sam baš sada govorio: oni su na neki način trezveni zbog razobručnosti.

Simija: Tako se čini.

Sokrat: Blaženi moj Simija, ipak to neće biti prava zamena za vrlinu kad čovek menja nasladu za nasladu, bol za bol, strah za strah, i veće treba menjati, a to je umno saznanje. I sve što se za njega i s njime kupuje i prodaje, to su odista i hrabrost, i trezvenost, i pravednost, i uopšte svaka vrлина vezana za saznanje, pa bilo pored toga ili ne bilo i nasladâ, i straha, i svega ostaloga što je tome slično. Ako se sve to odvaja od saznanja i jedno za drugo zamenjuje, onda će takva vrлина, bojim se, biti nekakva senka i u stvari robinja, bez ikakva zdravlja i bez istine, a istina je u stvari nekakvo očišćavanje od svega toga, pa i trezvenost, i pravednost, i hrabrost, i samo umno saznanje jesu neko očišćavanje. I čini mi se i oni sta već od pantiveka nagovešćuju: ko neočišćen i neposvećen stigne u Hadogovima.³ Jer, kao što kažu oni koji znaju svete tajne, ima ih mnogo koji nose štap nartekov,⁴ ali malo onih koji su nadahnuti pravim zanosom. A ovi poslednji, po mome shvatanju, nisu nikakvi drugi nego oni koji su votu svome ništa propustio, nego sam se na svaki način trudio da postapouzdanu znati kad tamo stignemo, ako bude božja volja, i to za kratko vreme, kako mi se čini.

– Eto, to je ono, Simija i Kebere, produži on, što imam da kažem u svoju odbranu, zašto mi nije teško srcu i zašto se ne ljutim što se rastajem sa vama i sa ovdašnjim gospodarima, nego sam uveren da ću se onde, baš ruje. Ako sam, dakle, svojom odbranom nešto bolje uverio vas nego atenske sudije, bio bi to lep uspeh.

XIV

Radosno umiranje filozofa bilo bi opravdano kad bi se pouzdano znalo da duša posle smru živi. Besmrtnost duše treba dokazati.

Kad je Sokrat završio, uzme reč *Kebet* i reče: O svemu ostalom, Sokrate, bar meni se čini, lepo si govorio; samo što se tiče duše. Ljudi neće verovati da ona, kad se s telom oprosti, i dalje postoji, nego da propada i da je nestaje onoga dana kad čovek umre. U trenutku, kad se duša počne odvajati od tela i izlaziti iz njega ona se razide kao dah ili dim, i nigde je više nema. Jer, kad bi ona negde bila sama za se, skupljena i oslobođena od tih zati što si ih sada nabrojao, čovek bi se, Sokrate, mogao obilno i lepo nadati da je istina što ti govoriš. Ali da duša postoji i posle smrti čovekove, i da ima neku snagu i svest, to potrebuje, možda, ne kratkoga razgovaranja i ovlašnoga dokazivanja.

– Istinu govoriš, Kebete, reče *Sokrat*. Ali šta treba da činimo? Ili hoćeš da se porazgovaramo o tome da li se može verovati da je tako, ili ne?

– Ja bar, odgovori *Kebet*, voleo bih čuti kakvo ti mišljenje imaš o tome.

– Kad bi me ko sada čuo, odgovori *Sokrat*, pa bio to i pisac komedija¹, odista ne verujem da bi smeo ustvrditi da brbljam i govorim o nečemu što ne dolikuje. Ako, dakle, želite, treba ispitivanje da počne.

2. VEČNOST ŽIVOTA I SEĆANJE ILI PRVI DOKAZ ZA BESMRTNOST DUŠE (GL. XV–XVII)

XV

Stako bivanje kreće se u suprotnostima: suprotno biva od suprotnog.

– Promotrimo tu stvar pitajući se da li su duše pokojnika u Hadu ili nisu! Ima neko staro i nama poznato kazivanje¹ da duše, kad odavde stignu, borave onde, i da se ovamo vraćaju i postaju od mrtvih. Stoji li stvar tako da od mrtvih ponovo postaju živi, šta bi onda drugo moglo da bude nego da naše duše postoje onde? Jer, kad ne bi one postojale, ne bi valjda ponovo postajale. I to bi bio dovoljan dokaz da je tako kad bi odista bilo očevidno da živi ne postaju ni od čega drugoga nego od mrtvih. A ako to ne stoji, biće potrebno izneti nekakav drugi dokaz.

– Svakako, reče *Kebet*.

– Ako hoćeš, produži *Sokrat*, da lakše to shvatiš, obrati pažnju ne samo na ljude nego i na sve životinje i na bilje, i uopšte u svemu što

god postaje ogledajmo da li sve postaje na ovaj način: ni od koje druge strane nego iz suprotnoga suprotno, gde god se nahodi nešto suprotno, kao što je, na primer, lepo suprotno ružnome, i pravedno nepravednome, a takvih suprotnosti ima nebrojeno mnogo. Dakle, ispirajmo to da li je nužno da sve ono što ima neku suprotnost ne postaje ni od čega drugoga nego od onoga što mu je suprotno. Kad nešto, na primer, postaje veće, mora li ono iz nečega što je ranije bilo manje postajati sada veće?

Kebet: Dabome.

Sokrat: I ako postaje manje, neće li iz onoga što je ranije bilo veće postajati docnije manje?

– Tako je, reče *Kebet*.

Sokrat: Pa, isto tako, iz jačega ono što je slabije i od sporijega ono što je brže?

Kebet: Nesumnjivo.

Sokrat: Pa šta? Ako nešto postaje gore, neće li ono postajati gore iz boljega; i ako nešto postaje pravednije, neće li ono postajati pravednije iz nepravednijega?

Kebet: Kako ne?

Sokrat: Prema tome, smemo li s punim pravom tvrditi da sve postaje na ovaj način: iz suprotnoga suprotno?

Kebet: Dabome.

Sokrat: Šta onda? Nalazi li se u tome i ovo: svuda između dveju suprotnosti, jer su dve, javljaju se dve vrste postajanja: od jednoga prema drugome i opet od drugoga prema prvome? Između veće i manje stvari postoji li rastenje i opadanje, pa zato kažemo: ovo raste, ono opada?

– Tako je, reče *Kebet*.

Sokrat: I zar ovako stvar ne stoji i sa rastavljanjem i sa sastavljanjem, i sa hlađenjem i sa grejanjem, i sa svim sličnim? Pa ako nam ponekad i nedostaju za to naročiti izrazi, ipak bar u osnovi mora biti tako da jedno postaje iz drugoga i da jedno prelazi u drugo?

– Svakako, reče *Kebet*.

XVI

Dve suprotnosti: san i java, život i smrt.

Dva prelaženja: zaspivanje i buđenje, umiranje i oživljavanje.

– Šta, dakle? produži *Sokrat*. Ima li nešto životu suprotno, kao što je javi san?

– Zacelo, reče *Kebet*.

Sokrat: A šta je to?

– Smrt, odgovori *Kebet*.

Sokrat: Zar to dvoje, ako je tole suprotno, ne postaje jedno iz drugoga? Pa kad je dvoje, zar se postajanje ne vrši u dva smera?

Kebet: Kako ne?

Sokrat: Jedan od ovakvih spojeva, o kojima sam baš sada govorio, izneću ti ja, i to njega samoga i njegova prelaženja, a ti ćeš izneti drugi. I kažem: jedno je san, a drugo java, i od sna postaje java i od jave san; i dva su načina prelaženja: jedno je zaspivanje, a drugo buđenje. Je li to dovoljno, ili nije?

Kebet: Jeste!

Sokrat: Dakle, objašnjavaj i ti meni ovako život i smrt! Zar ne smatraš da je životu suprotna smrt?

Kebet: Smatram.

Sokrat: I da jedno postaje iz drugoga?

Kebet: Dabome.

Sokrat: I da jedno postaje od života?

Kebet: Mrtvo.

Sokrat: A šta od mrtvoga?

Kebet: Moram da priznam: živo.

Sokrat: Dakle, Kebete, od mrtvoga postaje živo i živi?

Kebet: Tako izlazi.

Sokrat: Naše duše, dakle, postoje u Hadu.

Kebet: Po svojoj prilici.

Sokrat: Zar nije bar tu jedan način prelaženja sasvim očevidan? Jer umiranje je svakako očevidno? Ili nije?

Kebet: Svakako.

Sokrat: Kako sada treba da produžimo? Zar nećemo priznati i onaj suprotan način prelaženja, ili će tu priroda ostati kljasta? Ili umiranju moramo pridati neko suprotno prelaženje?

Kebet: Nesumnjivo.

Sokrat: Koje to?

Sokrat: Ako doista ima nekoga oživljavanja, zar neće to oživljavanje biti prelaženje od mrtvih ka živima?

Kebet: Svakako.

Sokrat: Dakle, i na ovaj način priznajemo da su živi postali od mrtvih, isto onako kao što su mrtvi od živih. A kad stvar stoji tako, onda je to – činilo mi se – dovoljan dokaz da duše mrtvih uoraju da postoje negde odakle se ponovo rađaju.

Kebet: Po onome što smo priznali, čini mi se. Sokrate, stvar mora da stoji tako.

XVII

Postajanje se vrši u krugu a ne u pravoj liniji. Kad bi sve umrlo a ništa se ne rađalo, nastalo bi opšte mrtvilo.

Sokrat: A da se uveriš, Kebete, da i nismo, kako se meni čini, ništa krivo priznali, promotri stvar i sa ove strane. Jer, kad postajanje jedne stvari ne bi svagda odgovaralo postajanju druge i teklo kao u krugu, nego kad bi postajanje teklo samo u pravoj liniji, od jednoga prema onome suprotnome, bez skretanja nazad prema prvome i bez savijanja, znaš li da bi na kraju sve imalo isti lik i prešlo u isto stanje i prestalo da se rađa?

Kebet: Kako misliš to?

Sokrat: Nije teško razumeti šta mislim. Kad bi, na primer, bilo zaspi-
vanja, a ne bi mu odgovaralo buđenje koje postaje iz spavanja, onda bi, na-
posletku, sve govorilo da je priča o Endimionu¹ besmislena i bez ikakve va-
žnosti, jer bi i sve ostalo zapalo u isto stanje, kao on, – u san. I kad bi se sve
sastavljalo a ne bi se rastavljalo, brzo bi se obistinila izjava Anaksagorina
da su sve stvari skupa². Isto je, Kebete, i u našem slučaju: kad bi sve umi-
ralo što u život uđe, pa kad bi docnije, posle smrti, ostajalo u tome obliku
mrtvo i ne bi ponovo oživljavalo, zar ne bi bila nužna posledica takvoga
stanja da sve bude mrtvo i da ništa ne živi? Jer, kad bi od onoga što ostane
postajalo živo, a živo umiralo, da li bi onda ikako moglo biti da se, napo-
sletku, sve ne rasturi u smrti?

Kebet: Nikako, Sokrate, nego mislim da u svakom pogledu govoriš
istinuu.

Sokrat: Jeste tako, Kebete, kao što ja mislim, i naša slaganja ne osni-
vaju se na obmani, nego doista ima i oživljavanja i rađanja živih od mrtvih,
i duše mrtvih postoje. Dobrima je, razume se, bolje, a zlima gore.

3. DRUGI DOKAZ ZA BESMRTNOST DUŠE (GL. XVIII-XXII)

XVIII

Uvod u sećanje. Sećanje po istovremenosti i sećanje po sličnosti.

– Potom prihvati reč *Kebet* i reče: A i po onoj tvrdnji, Sokrate, ko-
jom si često umeo pominjati da naše učenje nije u stvari ništa drugo nego
sećanje,¹ i po toj tvrdnji, ako je istinita, morali smo negde u neko ranije do-
ba naučiti ono čega se sada sećamo. A to ne bi moglo biti ako nam duša nije
negde već ranije bila pre nego je došla u ovaj ljudski lik. Dakle, i po ovom
čini se da je duša nešto besmrtno.

– Ali, Kebete, upade mu *Simija* u reč, kakvih dokaza ima za to? Po-
mozi mi da se setim! Ne mogu da se dobro setim u ovaj čas.

– Jednim opštim, odgovori *Kebet*, i u isti mah veoma dobrim doka-
zom podsetiću te: ljudi, ako ih neko pita, sami na pitanje sve kažu kako je;
a ipak to ne bi mogli da čine kad ne bi u njima bilo znanja i pravoga suda.
Zatim, ako ih ko vodi do geometrijskih oblika² ili do čega drugog sličnog,
ta se očigledno pokazuje da stvar tako stoji.

– Ako te to, *Simija*, primeti *Sokrat*, još nije uverilo, a ti pogledaj ho-
ćeš li se s nama složiti promatrajući stvar ovako. Dakle, ti ne veruješ da ono
što se zove učenje može biti sećanje?

– Ja ti verujem, odgovori *Simija*, ali bih voleo da se baš meni dogo-
di to o čemu je govor, naime da se setim. I po onome što je *Kebet* pokušao
da izlaže, donekle se već sećam i verujem; ali opet bih ne manje voleo u ovaj
mah da čujem kako si ti naumio da objašnjavaš tu stvar.

Sokrat: Evo kako. U ovome se valjda slažemo: ako neko ima da se
nečega seti, onda on treba da to zna već od ranije.³

Simija: Svakako.

Sokrat: Slažemo li se u tome da je znanje, kad se na ovakav način ja-
vi, sećanje? A mislim na slučajeve kao što je ovaj: ako neko nešto ili vidi, ili
čuje, ili nekim drugim čulom oseti, pa pri tome ne sazna samo ono, nego
usvesti i drugo što ne pripada istome znanju nego drugome, ne kažemo li
onda s pravom da se on setio onoga što je pri tome uhvatio u svest?

Simija: Kako to misliš?

Sokrat: Ovako, na primer: predstava o čoveku sasvim je drugo nego
li predstava o liri.

Simija: Nesumnjivo.

Sokrat: Ali opet znaš da se zaljubljenim ljudima, kad vide liru, ili ha-
ljinu, ili što drugo, što obično nose oni u koje su zaljubljeni, dešava ovo:
oni prepoznaju liru, a u svesti im se pojavi lik dečaka čija je lira. A to je se-
ćanje. Na isti način često se poneko, kad vidi *Simiju*, seti i *Kebeta*; a ima još
i bezbrojno mnogo drugih takvih slučajeva.

Bezbrojno mnogo, tako mi *Diva*, reče *Simija*.

Sokrat: Nije li to, dakle, nekakvo sećanje? A osobito onda kada to
neko doživi u vezi sa onim stvarima što ih je već zaboravio zbog odmaklog
vremena i od neviđenja?

Simija: Svakako.

Sokrat: Pa šta? Može li se dešavati i to da se neko, kad vidi naslika-
na konja ili naslikanu liru, seti čoveka? I kad vidi naslikana *Simiju*, seti se
i *Kebeta*?

Simija: Dabome.

Sokrat: I kad vidi naslikana *Simiju*, seti se i samoga *Simije*?

Simija: Zaceo može.

XIX

Sećanje po različnosti. Po zakonima sećanja saznavamo pojmove. Sami predmeti po većoj ili manjoj sličnosti podsećaju nas na pojam jednakosti, koji se nahodi izvan jednakih predmeta. Jednak predmet može nas podsetiti na pojam jednakosti samo tako ako pojam znamo ranije. Jednaki predmeti ulaze u svest kad dobijemo čula; prema tome, znanje o pojmu morali smo dobiti pre nego čula. Čulima se služimo čim se rodimo; prema tome, pojmove smo znali pre rođenja.

Sokrat: Zar svi ti slučajevi ne pokazuju da sećanje dolazi kako od sličnih tako i od nesličnih stvari?

Simija: Pokazuju.

Sokrat: Ali, ako se neko po sličnosti seća nekog predmeta, zar mu se ne mora dešavati i to da pomišlja da li mu taj predmet po sličnosti svojoj zaostaje u nečemu za onim kojega se setio ili ne?

Simija: Mora.

Sokrat: Gledaj da li stvar stoji tako. Valjda tvrdimo da postoji neka jednakost. Ne mislim na jednakost drveta drvetu, niti kamena kamenu, niti ičega drugog sličnog tome, nego osim svega toga na neku drugu, na jednakost po sebi¹. Tvrdimo li da ima takve jednakosti ili da nema?

Simija: Tvrdimo, tako mi Diva, i to sasvim odlučno.

Sokrat: Pa znamo li šta je to jednakost?

Simija: Svakako.

Sokrat: Odakle smo stekli znanje o njoj? Da li od onoga o čemu smo baš sada govorili? Kad smo videli jednako drvlje, ili kamenje, ili što drugo, zar nismo tada uhvatili u svest ideju jednakosti, koja je nešto drugo nego li jednaki predmeti? Ili zar ti se ne čini da je ona drukčija? A gledaj stvar i sa ove strane! Ne pokazuje li se da je jednako kamenje i jednako drvlje, ako bi i ostalo isto, ponekad jednome jednako, a drugome nejednako?

Simija: Svakako.

Sokrat: A šta? Da li ti se ono što je po sebi jednako pokazalo ponekad kao nejednako, ili jednakost kao nejednako?

Simija: Nikada, Sokrate!

Sokrat: Dakle, jednakost čulnih stvari nije isto što i jednakost po sebi.

Simija: Nikako, Šokrate, nije isto.

Sokrat: Ali, po jednakosti čulnih stvari, iako je ona različna od jednakosti po sebi, ipak si usvestio i dobio pojam o ovoj poslednjoj.

Simija: Punu istinu govoris.

Sokrat: Zar ne, zato što je ova poslednja ili slična ili neslična onoj koju daje čulni svet?

Simija: Dabome.

Sokrat: Uostalom, svejedno je². Jer, ako vidiš samo jednu stvar, pa u tome viđenju usvestiš i drugu, bila ova onoj slična ili neslična, onda to mora biti sećanje.

Simija: Svakako.

Sokrat: A šta sada? Ne dešava li nam se nešto slično u jednakostima drva i jednakostima onih stvari što smo ih malo čas pominjali? Čini li nam se da su one onako jednake kao što je jednako ono po sebi, ili im je potrebno nešto da budu onakve kao ono po sebi jednako? Ili im nije potrebno ništa?

Simija: Mnogo im je potrebno.

Sokrat: Zar se ne slažemo u ovome: ako neko nešto vidi i pri tome primeti: ovo što ja sada gledam hoće da bude slično nečemu drugom što odista postoji, ali zaostaje za njim i ne može mu biti potpuno jednako nego je slabije – zar ne mora onaj koji to primećuje da od ranije poznaje ono čemu je ovo, po njegovu tvrđenju, doduše slično, ali ne dostiže punu meru sličnosti?

Simija: Tako je.

Sokrat: Pa šta? Jesmo li ili nismo i mi tako nešto doživeli kod onih jednakih stvari i onoga što je po sebi jednako?

Simija: Svakako.

Sokrat: Prema tome, mi moramo već otpre da poznajemo ono po sebi jednako, još od onoga trenutka kad smo prvi put ugledali jednake stvari i saznali da sve to teži za tim da bude kao ono po sebi jednako, ali zaostaje za njim.

Simija: Tako je.

Sokrat: Ali se opet slažemo i u ovome da ni na koji drugi način nismo došli do toga saznanja, niti se može doći, nego ili vidom, ili dodirom, ili kojim drugim čulom; sve je to, tvrdim, isto.³

Simija: Isto je, Sokrate, bar s obzirom na ono što hoće da pokaže naše ispitivanje.

Sokrat: Eto, baš preko čula treba uvideti da sve što je po čulima jednako, teži na ono po sebi jednako, ali zaostaje za njim. Ili kako da kažem drukčije?

Simija: Tako.

Sokrat: Dakle, pre nego smo počeli da gledamo, i da slušamo, i ostalim čulima da se služimo, morali smo već negde dobiti znanje o tome šta je ono po sebi jednako, ako smo ovo što je po čulima jednako hteli porediti sa onim, jer sve teži na to da onom bude jednako, ali ga ne dostiže.

Simija: To je, Sokrate, nužna posledica onoga što smo ranije rekli.

Sokrat: Nismo li odmah po svome rođenju, gledali, i slušali, i služili se ostalim čulima?

Simija: Jesmo.

Sokrat: A da li je trebalo, po našem tvrđenju, da smo znanje o jednaku po sebi dobili pre nego čula?

Simija: Dabome.

Sokrat: Dakle, već pre svoga rođenja, kao što se čini, morali smo ga dobiti.

Simija: Očevidno.

XX

Pojmове pri rođenju zaboravljamo, a docnije ih po sličnosti predmeta s njima obnovljamo. Učenje je sećanje. Ili se s pojmovima svi rađamo, ili ih se docnije samo neki ljudi u životu sećaju.

Sokrat: Ako smo ga dobili pre svoga rođenja i s njime se rodili, nismo li već i pre rođenja i odmah po rođenju znali ne samo ono po sebi jednako, i veće i manje, nego i sve ono što ovamo pripada? Jer mi govorimo sada ne samo o onom što je po sebi jednako nego isto tako i o onom što je po sebi lepo, i po sebi dobro, i pravedno, i sveto, i, što kažem, o svemu onom što mi, u svojim raspravljajima koja teku u pitanjima i odgovorima, označujemo izrazom *po sebi*. Prema tome, znanje o svemu tome morali smo primiti već pre rođenja.

Simija: Tako je.

Sokrat: Pa ako znanje, pošto smo ga dobili, nismo svaki put zaboravili, onda svagda moramo da dolazimo na svet sa znanjem i da ga za celog svog života budemo svesni. A znanje se sastoji baš u tome da čovek primi znanje o nečemu, da ga čuva i ne gubi. Ili ne zovemo li, Simija, zaboravom baš gubitak znanja?

Simija: Zovemo, Sokrate, nema sumnje.

Sokrat: Pa ako smo ga, mislim, dobili pre rođenja, a pri rođenju izgubili, te ako docnije pomoću čula obnovljamo ona saznanja što smo ih jedared ranije imali, zar ne bi onda ono što zovemo učenjem značilo obnavljanje svoga rođenoga znanja?

Simija: Dabome.

Sokrat: Jer, evo, bar ovo se pokazalo kao moguće: ako neko nešto ili okom opazi, ili sluhom čuje, ili kojim drugim čulom oseti, onda on pri tome pomisli na još nešto drugo što je bio zaboravio, a sa čim je ovo u bližoj vezi, bilo po nesličnosti bilo po sličnosti. Dakle, kao što kažem, postoji jedno od dvoga: ili smo se mi svi s tim znanjem rodili i svesni smo ga celog svog života, ili oni za koje tvrdimo da uče ne rađe docnije ništa drugo nego se sećaju, pa bi onda učenje bilo samo sećanje.

Simija: Dabome, baš je tako, Sokrate.

XXI

Ako svi ljudi ne znaju uvek pojmove, onda su ih pri rođenju svi zaboravili, a docnije ih se samo neki sećaju. Ko tvrdi da pojmove dobijamo s rođenjem i da ih nismo znali pre rođenja, za toga bi saznanje i zaboravljanje pojmove padalo u isti mah, a to je nemoguće.

Sokrat: Šta biraš sada, Simija? Da smo se sa znanjem rodili, ili da se docnije sećamo onoga o čemu smo znanje ranije dobili?

Simija: Ovako odmah, Sokrate, ne mogu da odaberem.

Sokrat: A kako? Možeš li ovako odabrati, i kako misliš o ovome? Može li čovek, ako raspoložuje znanjem, da dá račun o onom što zna, ili ne može?

Simija: Može svakako, Sokrate.

Sokrat: Pa čini li ti se da svi ljudi mogu dati račun o onom o čemu smo evo sada raspravljali?

Simija: Želeo bih odista; ali se mnogo više bojim da već u ovo doba neće biti nijednoga čoveka koji bi bio sposoban da to učini kako treba.

Sokrat: Dakle, Simija, ti ne misliš da to² znaju svi?

Simija: Nipošto svi.

Sokrat: Prema tome, oni se samo sećaju onoga što su nekad znali?

Simija: Nesumnjivo.

Sokrat: A kad su naše duše dobile znanje o tome? Valjda nisu nikako smo postali ljudi?

Simija: Nikako.

Sokrat: Dakle ranije.

Simija: Dabome.

Sokrat: Prema tome, Simija, duše su postojale i ranije, pre nego su ušle u ljudski lik, i bile su bez tela, i imale su saznanje.

Simija: Samo ako te pojmove, Sokrate, ne dobivamo u isti mah s rođenjem, jer je to jedino vreme koje nam ostaje?

Sokrat: Dobro, prijatelju! Ali gde je onda ono drugo vreme kada ih gubimo? Jer, kao što smo maločas priznali, ne dolazimo s njima na svet. Ili za ih gubimo u istome času kad ih dobijamo? Ili ti umeš reći koje drugo vreme?

Simija: Nikako, Sokrate! Nego nisam primetio da nisam ništa rekao.

XXII

Ako je duša mogla saznati pojmove samo pre rođenja, onda je ona živela pre nego što je u telo došla. Time se dokazuje postojanje duše.

Sokrat: Da li nama onda, Simija, stvar stoji ovako? Ako odista postoji to što nam je svagda na jeziku, i lepo, i dobro, i svako takvo biće, pa

na to biće svodimo sve čulne pojave nalazeći da nam ono pripada još iz ranijeg živora, pa ako s njime upoređujemo čulne pojave, onda onako kao što postoji to biće, mora postojati i naša duša, i to pre našega rođenja. Ako to ne stoji, onda bi celo naše ispitivanje bilo uzaludno. Da li, dakle, stvar stoji tako, i da li je jednako nužno da postoji i ono biće i naša duša još i pre našega rođenja? Pa ako pada prvo, ne pada li onda i drugo?

Simija: Izvan svake sumnje, Sokrate, čini mi se da postoji ista nužnost za obadvoje, i baš je u pravi čas naše ispitivanje okrenuto na to da pre našega rođenja jednako postoji i naša duša i biće, o kome ti sada govoriš. Jer, ja bar ne znam ništa što bi mi bilo tako očevidno kao to da, više nego išta, postoji sve ovo: i lepo, i dobro, i sve ostalo o čemu si maločas govorio. I meni se čini da je to potpuno dokazano.

– Ali šta je s Keberom? reče *Sokrat*. Jer moramo i Kebeta uveriti.

– I njemu je, ja bar mislim, odgovori *Simija*, potpuno dokazano, ma da je on veoma uporan u sumnjanju protiv iznesenih dokaza. Ali ja mislim da je on dovoljno uveren da je naša duša postojala pre našega dolaska na svet.

4. ODNOS PRVA DVA DOKAZA I PRELAZ KA TREĆEM (GL. XXIII–XXIV)

XXIII

Ako je duša postojala pre nas, postojaće i posle nas.

– A hoće li ona, produži *Simija*, postojati i posle naše smrti, to ni ja sam, Sokrate, još ne uzimam kao dokazano; štaviše, tu još smeta, kao što je Kebet maločas napomenuo, onaj strah svetine da se duša, kad čovek umire, ne bi rasturila, i time došao kraj njenom postojanju. Jer, zašto ona ne bi mogla da postaje i da se obrazuje od drugih stihija i da postoji još pre nego dođe u ljudsko telo, ali kada dođe pa se docnije stane odvajati od njega, da onda i ona sama završava svoje postojanje i propada?

– Dobro govoriš, *Simija*, reče *Kebet*. Jer, čini mi se, dokazana je samo polovina onoga što nam treba, naime da je naša duša postojala već pre našega rođenja; ali, ako dokaz treba da bude potpun, mora se još dokazati da će ona jednako postojati i posle naše smrti kao i pre našega rođenja.

– Pa ipak je, reče *Sokrat*, i to već sada dokazano, *Simija* i *Kebete*, ako samo hoćete da ovaj poslednji dokaz vezujete sa onim što smo ga priznali pre ovoga, naime da sve živo postaje iz mrtvoga. Jer ako je duša već postojala ranije, a pri svome polaženju u život i pri svome postojanju ne može dolaziti ni iz čega drugoga nego iz smrti i mrtvoga stanja, onda je nužno da ona i posle smrti postoji kad već treba da se ponovo rađa. Prema tome, i sada već, kao što je rečeno, dan je pun dokaz.

XXIV

Treba se osloboditi detinjskoga straha da će vetar razduvati dušu.

– Ali, ipak, čini mi se, ni i *Simija* želite da se i to pitanje još više pretrese, i bojite se kao deca da će vetar dušu na polasku iz rela odista razduvati i rasturiti, a naročito onda ako neko ne umire baš za tišine, nego za kakve jake bure.

– Tada se *Kebet* nasmeja i reče: Pokušaj samo, Sokrate, da nas uveravaš kao da se bojimo; ili radije, uzmi da se mi sami ne bojimo, nego da je možda još i u nama neko dete koje se toga boji! Pokušavajmo, dakle, da njega savetujemo da se ne boji smrti kao strašila!

– Ali nad njim, reče *Sokrat*, morate svaki dan izgovarati basmu dokle ga bajanjem¹ ne iscelite.

– Gde ćemo, Sokrate, reče *Kebet*, naći za to sposobna bajača kad nas ti ostavljaš?

Sokrat: Velika je, *Kebete*, Helada, i u njoj valjda ima sposobnih ljudi, a velik je i broj varvarskih plemena; sve to treba pretraživati da nađete takva bajača, ne žaleći pri tome ni novaca ni napora, jer nema ničega na što biste vaše novce korisnije mogli potrošiti. A treba i sami među sobom da ga tražite, jer možda i nećete lako naći ljudi koji bi to bolje umeli nego vi sami.

Kebet: To će se jamačno naći. Ali, ako ti je prijatno, vratimo se tamo odakle smo skrenuli!

Sokrat: Ama prijatno mi je. Kako ne?

Kebet: To mi se sviđa.

5. JEDINSTVO DUŠE ILI DRUGI DOKAZ ZA BESMRTNOST DUŠE (GL. XXV–XXXIV)

XXV

Nema propadanja nego ima samo raspadanja, a raspada se samo ono što je složeno, a ne ono što nije složeno. Ono što svagda ostaje sebi jednako jeste prosto; ono što se neprestano menja jeste složeno. U prvu skupinu spadaju pojmovi ili ideje koje se dokučuju samo umovanjem i nevidljive su, a u drugu skupinu spadaju pojavne stvari koje se dokučuju čulima.

Sokrat: Zar ne treba da ovako otprilike sami sebe zapitamo: kakvim stvarima je opredeljeno da se rasture i za koje treba da strahujemo da ih ta sudbina ne stigne, a za koje ne? Pa zatim, ne treba li dalje da vidimo koji-

ma od tih stvari pripada duša, pa na osnovu toga da se ujedamo u svoju dušu ili da se bojimo za nju?

Kebet: Istinu govoriš.

Sokrat: Da li se onome što je slagani postalo, pa je složeno, po prirodi mora dešavati da se rasruši onako kao što se složilo? Pa ako ima nešto slučajno nesloženo, zar ne treba jedino to, ako ista druge, da od te sudbine bude pošteđeno?

Kebet: Tako je, čini mi se.

Sokrat: Nije li, dakle, sasvim prirodno da ono što je svakad sebi jednako i ostaje u istom stanju bude nesloženo, a ono što je svaki put drukčije i nikada isto da bude složeno?

Kebet: Bar meni se čini da je tako.

Sokrat: Vratimo se, dakle, na ono o čemu smo već ranije govorili. Da li je samo biće, kome mi i u svojim pitanjima i u odgovorima pripisujemo istinsko postojanje, svagda jedno isto ili čas ovakvo čas onakvo? Jednako po sebi, lepo po sebi, svaka stvar što postoji po sebi, jednom rečju biće, valjda to ne dopušta nikada ni najmanju promenu? Štaviše, kako je svaka od tih stvari što postoje sama po sebi prosto¹ biće, ne ostaje li ona svagda u istom i jednakom stanju, ne dopuštajući nikad nigde na sebi nikako nikakvu promenu?

Kebet: Da, Sokrate, mora ostati svakad sebi jednaka i nepromenjena.

Sokrat: A kako stvar stoji sa onim mnogim čulnim stvarima, na primer, s ljudima, ili s konjima, ili s haljinama, ili s drugim kojekakvim sličnim stvarima koje mi označujemo ili kao jednake, ili kao lepe, ili kojim drugim izrazom koji važi i za stvari po sebi? Ostaju li one u istom stanju ili, u oštroj suprotnosti prema stvarima po sebi, ne ostaju niti sa sobom niti jedne s drugima nikada, da tako kažem, nikako iste?

Kebet: Tako je; ne ostaju nikada iste.

Sokrat: Pa zar ne možeš te stvari dodirnuti, ili očima ili kojim drugim čulom primetiti? A one stvari što ostaju svagde jedne iste nećeš ničim drugim dohvariti nego poimanjem uma, jer su takve stvari nečulne i ne mogu se videti.

Kebet: Potpunu istinu govoriš.

XXVI

Celo biće deli se na vidljivo, koje se menja, i na nevidljivo, koje se ne menja. Dok je telo sličnije i srodnije vidljivom, duša je sličnija i srodnija nevidljivom.

Sokrat: Da uzmemo, ako hoćeš, dve vrste bića: jednu vidljivu, drugu nevidljivu.

Kebet: Uzmimo!

Sokrat: I nevidljivu kao onu koja svagda ostaje sebi jednaka, a vidljivu kao onu koja nikada ne ostaje sebi jednaka?

Kebet: Uzmimo i to!

Sokrat: Elem dalje! Nije li jedan deo nas samih telo, a drugi deo duša?

Kebet: Svakako.

Sokrat: Pa kojoj će od te dve vrste telo biti sličnije i srodnije?

Kebet: Vidljivoj, to je svakome očevidno.

Sokrat: A šta je sa dušom? Je li ona vidljiva ili nevidljiva?

Kebet: Bar za ljude nevidljiva, Sokrate!

Sokrat: Ali, ipak, bar mu određujemo vidljivo i nevidljivo po prirodi ljudskoj? Ili misliš po kojoj drugoj?

Kebet: Po ljudskoj.

Sokrat: Šta da kažemo, dakle, o duši? Da kažemo da je vidljiva ili da nije vidljiva?

Kebet: Nije vidljiva?

Sokrat: Dakle, nevidljiva je.

Kebet: Dabome!

Sokrat: Duša, prema tome, više nego telo liči na nevidljivo, a telo na vidljivo?

Kebet: Sasvim tako mora biti, Sokrate!

XXVII

Kad se duša oslobodi telesnih prepona i promatra biće sama za se, ona ne luta, jer se dotiče večnog nepromenljivog bića, ideja. Ona, dakle, srodnija je večnom nepromenljivoj biću, idejama, dok je telo srodnije prolaznom promenljivoj biću, čulnim stvarima.

Sokrat: Zar nismo već ranije govorili i o ovom: kad se duša telom služi da nešto promatra, ili vidom, ili sluhom, ili kojim drugim čulom – jer promatrati nešto telom znači koliko promatrati nešto čulima – onda nju telo vuče k onome što nikada ne ostaje samo sebi jednako, i zato ona luta i zbunjuje se, i kao pijanu ivara je vrtoglavica, jer se dotiče takvih stvari?

Kebet: Svakako.

Sokrat: A kad sama za se promatra, ona se zanese u onu oblast, u ono čisto, i večno, i besmrtno, i svagda sebi jednako, pa kako je srodna tome, ona svagda, kad god se nađe sama za se i kad joj prilike to dopuštaju, boravi s tim, i oslobodava se lutanja i naveli, dokle god je onim zauzeta, ostaje sebi jednaka, jer se zanima takvim stvarima. I baš to njeno stanje zove se saznanje.

Kebet: U svakom pogledu, Sokrate, govoriš lepo i po istini.

Sokrat: Pa šta misliš kojoj je, opet, od te dve vrste, i po onom što smo pre i po onom što smo sada raspravljali, duša sličnija i srodnija?

Kebet: Ja mislim, Sokrate, svakako, pa i onaj koji je najmanje obrazovan, priznaće na osnovu našeg ispitivanja da je duša celinom i svakim delom sličnija onome što je svagda sebi jednako nego li onome što je tome suprotno.

Sokrat: A kako telo?

Kebet: Onome drugome.

XXVIII

Duša vlada u čoveku, i po tome je ona srodna božanskom, jer božansko vlada i upravlja. Telo sluša, i po tome je ono srodno smrtnom, jer smrtno sluša i služi.

Sokrat: Promatraj stvar još i sa ove strane! Dokle god su duša i telo u zajednici, priroda ovom poslednjem naređuje da služi i sluša, a onoj prvoj da vlada i gospodari. I šta ti se čini, kad stvar promatraš s te strane, šta je od toga dvoga slično onome što je božansko, a šta onome što je smrtno? Ili ne misliš da je božanskom od prirode određeno da vlada i upravlja, a smrtnom da služi i sluša?

Kebet: Svakako mislim.

Sokrat: Pa na što duša liči?

Kebet: Duša, Sokrate, očevidno liči na božansko, a telo na smrtno.

Sokrat: Gledaj sada, Kebete, da li iz svega što smo govorili sleduje ovo: onome što je božansko, i besmrtno, i umno, i prosto, i neraspadljivo, i što svagda ostaje sebi jednako, najslabija je duša, a onome što je ljudsko, i smrtno, i neumno, i mnogovrsno, i raspadljivo, i što nigda ne ostaje sebi jednako, najslabije je, opet, telo. Možemo li, dragi Kebete, da pored toga tvrdimo što drugo da nije tako?

Kebet: Ne možemo.

6. SUDBINA DUŠE POSLE SMRTI (GL. XXIX-XXXIV)

XXIX

Kad se već vidljivo telo posle smrti dugo održava, kako se neće održati nevidljiva duša? Ako je duša bila čista od tela i valjano se bavila filozofijom, ona se ne raspada, nego odmah ide u božje društvo.

Sokrat: Pa šta? Kad stvar tako stoji, nije li telo opredeljeno da se brzo raspadne, a duši da bude neraspadljiva ili nešto tome blisko?

Kebet: Kako ne?

Sokrat: Primećuješ li, dakle, da po smrti čovekovo ono što se na njemu vidi – telo – i što pred očima leži – a zovemo mrtvacem – i što se mora raspadati i rasturati, da tako sudbina ne pogada odmah, nego se održava još prilično dugo vremena, a naročito ako umre neko u punoj mladalackoj lepoti? A da i ne govorim o osušenom i balsamovanom¹ telu, kao što su oni u Egiptu balsamovani: takva tela održavaju se nedogledno dugo, i neki delovi tela, kao kosti, i žile, i sve što liči na to, – oni, ako ostalo telo i istrune, opet su, tako reći, besmrtni. Ili ne?

Kebet: Tako je.

Sokrat: A duša, ono nevidljivo, ono što odlazi u takav drugi svet, plemenit, i čist, i nevidljiv, u pravi Had,² ka dobrom i umnome bogu, kada treba, ako je volja božja, za koji čas i moja duša da pođe, – ta duša, koja je ovakva i ovako stvorena, zar se ona, kad se rastaje s telom, odmah rastura i propada, kao što tvrdi svet? Ni izdaleka, dragi Kebete i Simija, nego mnogo pre stvar stoji ovako: ako duša čista ostavi telo, ne vukući sa sobom ništa od tela, jer u živoru ni u kakvoj zajednici s njime nije bila draže volje, nego bezala od njega i povlačila se u se samu, jer joj je to svagda bio jedini napor – a to ne znači ništa drugo nego da je valjano negovala filozofiju i odista se radosno spremala na smrt. Ili zar to neće biti spremnije na smrt?

Kebet: Biće svakako.

Sokrat: Kad je takva, ne odlazi li k onome što na nju liči, k onome što je nevidljivo, pa božansko, i besmrtno, umno, gde može, po dolasku, da živi blaženim životom, oslobođena lutanja, i bezumlja, i straha, i divljih strasti, i ostaloga zla ljudskoga, i gde doista može, kao što kažu oni koji su posvećeni u svete tajne, da ostalo vreme provodi s bogovima? Hoćemo li tako reći, Kebete, ili drukčije?

XXX

Grešna duša ne može se otkojiti od tela.

Kebet: Tako, Diva mi.

Sokrat: A ako se duša rastaje s telom uprljana i nečista, jer je s telom neprestano bila zajedno, i ugađala mu, i svoju ljubav poklanjala, i ono nju svojim strastima i slastima omadijavalo, – tako da joj se ništa drugo nije činilo istinito nego ono što je telesno, i što se može opipati, i videti, i popiti, i pojesti, i uzeti za zadovoljavanje svoje pohote – a ona ono što je očima tamno i nevidljivo, a mišljenju i filozofiji dohvatljivo, navikla da mrzi, i da ga se boji, i da ga se kloni¹ – misliš li da će se takva duša raspasti u punoj svojoj čistoti?

Kebet: Nipošto.

Sokrat: Nego, mislim, rastače se baš zaokupljena onim što je telesno, neprekidno bila s njime i ugađala mu punom odanošću.

Kebet: Dabome.

Sokrat: A to telesno, dragi prijatelju, to je, mora se uzeti, teremo, i reško, i zemaljsko, i vidljivo. Zato takva duša, koja toga ima, i oseća se opterećena i povlači se nazad u oblast vidljivoga, pa se, u strahu od nevidljivog i od Hada, prebija, kao što se priča, oko spomenika i grobova,² a u njihovoj blizini i videle su se senolike prikaze duša. To su prikaze onakvih duša koje se nisu rastale u potpunoj čistoti, nego imaju u sebi nešto vidljivo, pa se zato i vide.

Kebet: Može se verovati, Sokrate!

Sokrat: Odista, može se verovati, Kebete! Pa i to da nisu duše dobrih nego zlih. One su prinudene da tumaraju po tim mestima, jer trpe kaznu za svoj raniji život koji je grešan bio.³ I tumaraju dotle dokle god se od žudnje za telesnim, koja ih još prati, ponovo ne zatvore u telo.

XXXI

Grešna duša seli se iz tela u telo.

– A zatvaraju se, po svoj prilici, u stvorenja sa onakvim navikama s kakvima su i same život provodile.

Kebet: U kakva to misliš, Sokrate?

Sokrat: Oni, na primer, koji su se bili predali proždrljivosti, i raskalašnosti, i pijanstvu, i to bez ikakvoga stida, ti, po svoj prilici, uzimaju oblik magaraca¹ i sličnih životinja. Ili ne misliš?

Kebet: Baš se može verovati što govoriš.

Sokrat: A oni koji su voleli nepravdu, vlastoljublje, i otimanje, ulaze u rod vukova, i kobaca, i jastrebova. Ili u koji bi drugi rod mogli takvi da prelaze?

Kebet: Dakako u takav.

Sokrat: Pa nije li očividno da i ostale duše prelaze u onakve oblike koji odgovaraju njihovu načinu života?

Kebet: Očividno je. Kako ne!

Sokrat: Nisu li i među ovima najsrećniji i za najbolje mesto određeni oni koji su se trudili oko opštenarodne i građanske vrline, koju zovu trezvenost i pravednost, a koja se razvila samo iz navike i vežbe, bez filosofije i uma?

Kebet: Pa ukoliko su ti najsrećniji?

Sokrat: Utoliko što oni, sva je prilika, prelaze u sličan građanski i potretku naklonjeni rod, kao, na primer, u rod pčela, ili zolja, ili mrava, ili ponovo u isti rod ljudski, pa se od njih radaju valjani ljudi.

Kebet: Sva je prilika.

XXXII

U božje društvo može samo čista i mudra duša; stoga se filosofi odriču.

Sokrat: Ali u rod bogova nije dopušteno nikome ko nije negovao filosofiju i rastao se s telom u potpunoj čistoti; samo ko je mudrosti željan sme tamo. Baš radi toga, dragi Simija i Kebete, oni koji valjano neguju filosofiju uzdržavaju se od svih telesnih požuda, i ostaju postojani i ne predaju im se, a ne stoga što se boje rasula kuće i siromaštva, kao svetina i srebroljupci; niti se opet plaše sramote i zla glasa zbog nevaljalstva, kao vlastoljupci i častoljupci, pa se onda uzdržavaju od toga.

Kebet: Ne bi ti ni dolikovalo, Sokrate.

Sokrat: Tako je, Diva mi, ne bi! Zato, Kebete, oni koji se nešto staraju za svoju dušu a ne žive za telo¹ raznežavajući ga, odriču se svih tih ljudski i ne idu s njima istim putem, jer su to ljudi koji ne znaju kuda idu, nego sami, uvereni da ništa ne treba raditi što se protivi filosofiji, spasenju duše, i njenu očišćenju, predaju se vođstvu filosofije i idu rano kuda im ona put pokazuje.

XXXIII

Filosofija oslohađa dušu od čula i strasti, i u nje su ključevi carstva nebeskog.

Kebet: Kako, Sokrate?

Sokrat: Ja ću ti reći. Oni koji su mudrosti željni dolaze do ovoga saznanja. Pre nego je filosofija uzela u svoju zaštitu njihovu dušu, bila je ova cela vezana za telo i s njime spojena; bila je prinuđena da promatra stvari kroz telo, kao kroz tamnicu, a ne sama sobom, i valjala se u svakom neznanju; filosofija je potom videla da užas tamnice dolazi od požude, i da okovani najviše sam pomaže da bude okovan; dakle, kao što rekoh, oni koji su mudrosti željni shvataju da im filosofija uzima u zaštitu dušu koja se nađi u takvom stanju, pa je onda blago opominje i pokušava da je oslobodi, dokazujući joj da je promatranje koje se vrši očima pune obmane, a isto tako i ono koje se vrši sluhom i ostalim čulima; zato je sveruje neka ih se kloni ukoliko nije nužno služiti se njima; i sokoli je neka se u samu sebe sabira i zbija, a neka ničemu drugome ne veruje nego samoj sebi, dakle neka veruje samo u ono što je sama sobom upoznala u stvarima kao biće samo po sebi; a što drugim čulima saznaje da je ovde ovako a onde onako,¹ to neka ne uzima kao istinu; ovo poslednje je osetno i vidljivo, a samo ono što sama gleda jeste umno i nevidljivo. Takvom spasenju, misli duša pravoga filosofa, ne treba se protiviti, i stoga se ona uzdržava od

naslada, i požuda, i žalosti, i strasti, koliko god može, jer pomišlja, ako se neko žestoko preda nasladi, ili strahu, ili žalosti, ili požudi, onda ga ne bi je samo zlo odande odakle bi ko pomislio – na primer: ako se razboli ili izgubi novac zbog strasti – nego ga bi je od svega najveće i krajnje zlo, a on to ne vidi.

Kebet: A koje to zlo, Sokrate?

Sokrat: Evo koje: duša svakoga čoveka prinudena je, čim je nešto razveseli i ražalosti, da u isti mah i smatra da je ono što joj za to daje najviše povoda najočevitnije i najistinitije, a to nikako nije slučaj. A to je u najviše slučajeva ono što je vidljivo. Ili nije?

Kebet: Svakako.

Sokrat: Ne baca li telo dušu u takvom stanju u najjače okove?

Kebet: Pa kako?

Sokrat: Jer svako zadovoljstvo i svaki bol nose sa sobom klin, kojim dušu pribijaju i pribadaju² na telo i udešavaju je da liči na njega, a ona misli da je istinito ono što i telo kaže da je istinito. Jer zbog toga što misli isto što i telo i što deli s njime iste radosti, ona je, mislim, prinudena da prihvati i njegovo shvananje i njegov život, i da postaje onakva kakva nikad ne može čista doći u Had, nego uvek odlazi puna tela, tako da brzo ponovo pada u drugo telo, pa u njemu raste kao posejana, i otuda ne deli zajednički život sa onim što je božansko, čisto i prosto.

XXXIV

Za mudru dušu nema straha da će je vetar posle smrti razduvati.

– Stoga su, Kebete, produži *Sokrat*, pravi ljubavnici mudrosti trezveni i hrabri, a ne zbog onoga radi čega je većina takva. Ili ti misliš drukčije?

Kebet: Ja ni u kom slučaju.

Sokrat: I ne ide drukčije. Ne kao svetina, nego kao i ja razmisliće duša čoveka filozofa, a neće se predati mišljenju da se zadatak filozofije sastoji u tome da nju izbavlja, a da se ona, dok je filozofija izbavlja, može predavati uživanjima i bolovima, pa sebe opet ponovo okivati i raditi beskonačan posao, zanimajući se nekakvim Penelopinim tkanjem, samo na obrnut način.¹ Naprotiv, dok stišava buru strasti, i sluša umovanje i svagda mu se predaje, i dok promatra ono istinito, i božansko, i iznad svega mnenja uzvišeno, i hrani se tom hranom, ona smatra da mora tako živeti dokle god živi, a kad umre, da će doći k onome što joj je srodno i slično i osloboditi se svih beda ljudskih. Ako se duša hrani takvom hranom,² Simija i Kebete, onda nema opasnosti da će se ona pobožati da će je, posle ovakva napora, na rastanku s telom vetrovi razduvati i rasturiti, i da će se ona raspršati, i da je nigde više neće biti.

7. HARMONIJA I ODEĆA ILI PRIGOVORI KEBETOVI I SIMIJINI (GL. XXXV–XL)

XXXV

Simija i Kebet sumnjaju u istinitost Sokratovih dokaza. Sokrat ih uvjerava da se radije smrti kao i labudovi, ptice Apolonove, i poziva ih neka samu otvoreno iznesu šta misle dok još za to ima vremena.

Posle ovih Sokratovih reči zavlada ćutanje dugo vremena, i sâm Sokrat, kao što se moglo videti, beše uronio u izneseno dokazivanje, a tako i najveći deo nas. Samo Kebet i Simija razgovarali su se jedan trenutak među sobom. I Sokrat, koji je to video, zapita ih:

Sokrat: Šta? Možda vas dvojica imate nešto da zamerite onom što sam rekao? Zacelo, ima još mnogo razloga za sumnje i zamerke, ako je ko me baš stalo da u dovoljnoj meri sve prerese. A imate li na umu nešto drugo, ništa ne kažem. Ali, ako ste u neprilici zbog mojih reči, ništa ne oklevajte, nego i sami recite i objasnite ako vam se negde čini da bi se moglo bolje izložiti; pa opet i mene uzmite u pomoć ako mislite da ćete sa mnom više uspeti.

Simija: Evo, Sokrate, kazaću ti istinu. Nas obadvojica već oдавно uznemiruje sumnja, pa jedan drugoga gukamo i podstičemo da pira, jer želimo da činimo, ali se uzdržavamo da ti budemo dosadni, da ti ne bi neprijatno bilo zbog položaja u kome si sada.

Kad je Sokrat to čuo, nasmeja se mirno i reče:

Sokrat: Nuto, Simija! Odišta, mučno bih uverio ostale ljude da svoj sadašnji položaj ne uzimam za nesreću kad mi nas ne mogu da uverim, nego se bojite da sam sada nešto zlovoliniji nego u svom ranijem životu. I, sva je prilika, vi uzimate da sam ja u proročkoj veštini slabiji nego labudovi.¹ Oni, kad osete da im se smrt približuje, mada su i ranije do toga časa pevaju, baš tada najviše i najjače pevaju od radosti što im se primakao čas da odlaze k bogu čije su sluge². A ljudi, zbog stoga straha od smrti, i klevetu lazbudove i kazuju za njih da oplakuju svoju smrt i da od žalosti pevaju, a ne vode računa da nijedna ptica ne peva kad je gladna, ili kad je zima, ili kad kakvu drugu muku muči, ni sâm slavuj, ni lastavica, ni pupavac, a baš za ove ptice kažu da od žalosti pevaju žalosne pesme.³ Ali ni one, mislim, ne pevaju od žalosti, a ni labudovi. Ovi su, po mome mišljenju, kao Apolonove sluge, proročkom snagom obdareni, pa kako unapred znaju sreću u Hadu, oni pevaju i onoga dana raduju se više nego li u ranije vreme. A ja mislim da sam nekako i sam labudovima drugar po službi i istome bogu po-

većen,⁴ i da me gospodar moi nije obdario slabijom proročkom snagom nego njih, pa se laka srca rastajem sa životom kao i oni. Pa stoga treba da govorite i pitate što želite, dok to još dopuštaju Jedanaestorica atenska.

Simija: Veoma lepo govoriš, Sokrate. I zato ću ti saopštiti u što ja sumnjam, a zatim će i Kebet reci čemu on zamera u tvome razlaganju. Ja, Sokrate, mislim o tim stvarima jednako kao i ti: znati o njima već u ovome životu nešto pouzdano, to je ili nemoguće ili veoma mučno; s druge strane, ako čovek ne ispita na sve načine ono što se o tome govori, nego odlaže još sre nego je sustao ispirujući stvar sa svih strana, to je znak slabosti. Što se toga tiče, jedno se ipak mora pri tome postići: ili se treba obavestiti kako stvar stoji, ili sâm naći, ili, ako se to ne može, onda prihvatiti bar najbolji i najneoboriviji dokaz ljudski i na njemu, kao na čamcu prkoseći opasnosti, prebroditi život, ako ne bi kome uspelo da ga pouzdanije i bezbednije prevali na jačoj galiji, tj. na božanskoj reči kakvoj. Pa, evo, i sad bar neću se stideti da zapitam, kad i ti na to podstičeš, i neću da dolazim u položaj da u docnije vreme sam sebi zameram što nisam sada rekao ono što mislim. Jer, kad i sam sobom i s Kebetom izmerim ono što smo izneli, meni se, Sokrate, baš ne čini da je stvar dovoljno ispitana.

XXXVI

Simija upoređuje dušu sa harmonijom na liri. Iako su lira i žice nešto tvarno, složeno, i prolazno, a harmonija nešto netvarno, nevidljivo i božansko, opet niko neće reci da harmonija traje duže nego lira i žice. Jer, kao što od ugodbe žica izlazi harmonija, tako od harmoničnog nastava tela nastaje duša, a kad se lira uništi i telo rasturi, odmah nestaje harmonije i duše.

Sokrat: Možda ti, prijatelju, imaš pravo. Nego kazuj samo ukoliko dovoljno!

Simija: Za me bar u ovoliko. I o harmoniji, i liri, i žicama, moglo bi se reći, naime da je harmonija nešto nevidljivo, i netelesno, i nešto prečeno, i božansko na udešenoj liri, a sama lira i žice da su telo, i telesne, i zemaljske, i smrtnom srodne stvari. Ali, ako neko liru razbije ili prereže i prekine, mogao bi, kao i ti, istim rečima zaključivati da ona harmonija mora još ostajati i da nije propala; jer nikako ne bi bilo moguće da lira postoji još i onda kad su žice prekinute, i da još postoje žice koja su na smrtno, a da propadne harmonija koja je slična i srodna onome božansko i besmrtno, i to da propadne još pre onoga što je smrtno. Ali, ako harmonija mora još negde da traje, i pre će drvo i žice morati istrunuti nego li ona propasti. — Ja odista, Sokrate, mislim da i sam imaš na umu da dušu najradije uzimamo kao ovakvo nešto: kako je telo naše zateg-

nuto¹ kao lira, i drže ga u celini toplo i hladno, suvo i vlažno, i nešto slično, tako je i duša naša mešavina i harmonija baš tih stihija kad su one lepo i u pravom odnosu pomešane jedno sa drugom.² Ako je, dakle, duša neka harmonija, očevidno je, kad naše telo preko mere oslabi, ili kad ga zategnu bolesti i druge nevolje, da onda duša mora odmah propasti, ma koliko ona bila božanska, isto onako kao što propadaju i ostale harmonije, bilo u čovekovu grlu, bilo u svakom delu zanatlijskih ruku, a ostaci svakoga tela još se drže dugo vremena, dok se ili ne sažegu ili ne istrunu. Imaj, dakle, u vidu ovo: ako neko ustvrdi da duša kao mešavina onoga što je u telu prva propada u takozvanoj smrti, šta ćemo odgovoriti na to tvrđenje?

XXXVII

Tvrđeci protivno nego Simija, Kebet dopušta duši preegzistenciju i duže trajanje nego telu, ali joj odbiće besmrtnost. On upoređuje dušu sa tkačem, a telo sa baljmom. Tkač je nesumnjivo dugoročniji nego baljma koju je satkao, ali, opet, poslednja baljma istane izi nega; i duša, kao tkač baljma, istroši mnogo tela, ali, naposljetku, ipak je poslednje telo nadživeti.

Sokrat izbeći oči, kao što je većinomu navikao, nasmeja se i reče:

Simija: zaceo, ima pravo. Pa ako od vas ko nalazi načini i put lakše nego ja, zašto ne odgovori? Jer njegove zamerke, izgleda, nisu rdave. Ali opet smatram da, pre nego što odgovorimo, treba još prvo saslušati Kebeta šta opet on zamera našem izvođenju, da dobijemo vremena da promislimo šta ćemo odgovoriti, pa da onda, kad saslušamo njega, ili usvojimo njihovo shvatanje, ako se učini da skladno pevaju, ili, u protivnom slučaju, da branimo već jedared svoje stanovište! Elemen, Kebeta, govori šta je to što te opet uznemiruje i izaziva sumnju u tebi?

Kebet: Evo, kazaću. Meni se čini da naša stvar još uvek stoji na istom položaju¹, i zamera joj se ono isto što smo ranije kazali². Jer, da je naša duša postojala još pre nego što je ušla u ovaj lik, to ne poričem, jer mi se čini da je baš lepo i, ako nije preterano reći, u dovoljnoj meri dokazano: ali da će ona negde postojati i posle naše smrti, to mi se čini da nije dovoljno dokazano. Da duša nije jača i dugotrajnija nego telo, u tome, razume se, ne slažem se sa Simijinom zamerkom: jer smatram, naprotiv, da duša u svemu tome daleko nadmašuje telo. „Zašto, dakle“, moglo bi reći naše dok uzivanje, „ajš ne veruješ kad vidiš da posle smrti čovekovo slabiji deo još traje? Ne čini li ti se da se dugotrajniji deo još mora održavati u to vreme?“ Razmotri sada ovako da li je moja zamerka na svom mestu. Jer i njeni je, izgleda, kao i Simiji, potrebna neka slika.

Meni se, naime, čini da bi sa istim pravom mogao kaogod o kakvom starom tkaču, posle njegove smrti, ovako govoriti: nije čovek propao, nego

još negde živi. A u potvrdu toga mogao bi pokazati odeću koju je čovek sam stekao i nosio je na sebi, jer odeća je još čitava, i nije propala³. I kad mu ko ne bi htio da veruje, mogao bi ga pitati da li je po svojoj prirodi dugovečniji čovek ili odeća koja se upotrebljava i nosi i kad bi dobio odgovor da čovek mnogo duže živi, mogao bi smatrati da je dokazano da čovek na svaki način još postoji, jer nije propalo ono što je kratkotrajnije. Međutim, ja mislim, Simijja, stvar ne stoji tako. Ta i ti obrati pažnju na moje izvođenje! Svako će onoga ko to tvrdi uzeti za budaluh, jer taj rkač je već mnogo takvih odeća izatkao i jederao, a sve ih doduše nadživio, ali je poslednja odeća, mislim, nadživela njega, i stoga ipak nije čovek lošiji ni slabiji nego odeća.

A ista slika, mislim, može se primeniti na dušu u njenu odnosu prema telu, i ko bi baš tako govorio o duši i telu, s prvom bi mogao tvrditi da je duša dugotrajnija, a telo slabije i kratkotrajnije. Ali on bi mogao produžiti dušu, ista ta, traje duže nego telo, ali kako svaka duša istroši mnogo tela, otuda ipak ne izlazi da ona postoji i posle smrti čovekova; jer, ako se telo neprestano menja i još za života čoveka nestaje, a duša uvek nadaćkiva ono što se istroši, onda nužno sleduje da duša, u času propadanja, još nosi na sebi poslednje ruho i propada jedino pre njega; a tek po uništenju duše pokazuje telo svoja urođenu slabost i brzo trune i rasturi se.

Prema tome izlaganju još se ne sme s pouzdanjem poverovati tvrdnji da će naša duša posle smrti još negde postojati. Jer, kad bi se ko s čovekom koji usenja tvoje shvaranje još i više složio, pa mu priznao to da su naše duše postojale još u vreme pre našega rođenja, nego i to da se ništa ne protivi tome da duše nas nekolicina postoje i posle naše smrti, i da će postojati, i češće se radati, i opet umreti – jer duša je od prirode tako jaka da može podneti više rođenja, – kad bi neko to priznao, ne bi se ipak još i dalje složio u tome da se ona u tim mnogim rođenjima ne troši i da se, naposljetku, u jednom od tih smatralih slučajeva sasvim ne uništi. A za to smrt i za to raspadanje tela, koje duši donosi uništenje, ne zna, mogao bi on reći, niko, jer niko od nas ne može to osećati. Ako stvar tako stoji, onda se ni o kome ko se uzda a smrt ne može reći da se ludo ne uzda ako ne može dokazati da je duša sasvim besmrtna i neprolazna; inače, onaj koji ima da mre mora da se boji za svoja dušu da ne bi na rastanku s telom sasvim propala.

XXXVIII

Izvodena Simijina i Kebetova ostavljaju neprijatan utisak u svima, samo ne u Sokratu, koji se saš s Fedonom, i čime pokazuje svoju pribranost i čvrstinu.

Kad smo čuli izvođenja Simijina i Kebetova, sve nas je, kao što smo dočelnije jedan drugom priznavali, obuzelo neprijatno osećanje, jer nam se činilo da su nas oni, posle ranijeg razlaganja koje nas je duboko uverilo,

opet zbunili i oborili, tako da smo sumnjali ne samo u ono što se već pre raspravljalo, nego i u ono što će se tek raspravljati: kao da smo nesposobne sudije, ili kao da se stvar uopšte ne može rešiti.

Ehekrat: Tako mi bogova, Fedone, nalazim da vam se to može oprostiti. Jer sam, pošto sam te čuo, prinuden sada da ovako nešto sam sebe pitam: a kome ćemo izlaganju još verovati? Jer izlaganje Sokratovo¹ pored svega toga što mu se može verovati, došlo je sada u sumnju. A čudnovatom snagom osvaja me i sada i svagda to tvrđenje da je naša duša neka harmonija; i kad je sada izrečena, kao da me je podsetila da sam i sam ranije tako mislio². I opet, kao ono u početku, baš mi je potreban jedan drugi dokaz koji će me uveriti u to da duša onoga koji umire ne umire s njim u isti mah. Govori, dakle, tako ti Diva, kako je Sokrat produžio svoje razlaganje, i da li su se na njemu, kao što kažeš za vas, pokazali znaci kakve zlovoljnosti ili nisu, nego je spokojno branio svoj dokaz, i da li mu je odbrana bila jaka ili slaba? O svemu nas obavesti što tačnije možeš!

Fedon: Odista, Ehekrate, često sam se začudio Sokratu, ali me nikada nije više osvojio nego li tom prilikom. Što je on umeo nešto odgovoriti, to možda nije ništa naročito. Ali ja sam se njemu najviše zadivio, prvo, u tome što je on rado, dobronamerno i ljubavno primio izvođenja mladića, a zatim kako je oštro, primetio kakav su utisak u nama ostavila ta izvođenja i, najзад, kako nas je dobro iscelio i kao begunce i pobedenu četu natrag dozvao i obrabrio da pođemo s njim i ispitivanje zajedno produžimo.

Ehekrat: Pa kako je to učinio?

Fedon: Ja ću ti odgovoriti. Slučajno sam, naime, sedeo njemu sa desne strane pored odra na nekom niskom stočetu, a on je sedeo mnogo više od mene. Pomifova me po glavi i skupi kosu po zatiljku – jer se obično, kad se pruži prilika, igrao mojom kosom – pa reče:

Sokrat: Sutra, Fedone, možda ćeš odrezati svoju lepu kosu³.

Fedon: Po svoj prilici, Sokrate.

Sokrat: Ali nećeš, bar ako mene poslušáš.

Fedon: A da šta ću?

Sokrat: Još danas će pasti i moja i tvoja kosa, ako nam, naime, premine dokaz, i mi ga ne mognemo oživiti. A kad bih ja bio na tvome položaju i dokaz me izneverio, ja bih se, kao Argivljani⁴, zakletvom zakleo da neću pustiti kose pre dok u ponovnoj borbi ne potučem Simijino i Kebetovo dokazivanje.

Fedon: Ali s dvojicom, ne bi ni Herakle primio birku.

Sokrat: Pa zovi samo i mene Jolaja⁵, dok još ima dana.

Fedon: Zovem te, dakle, ali ne kao Herakle, nego kao Jolaj Herakla.

Sokrat: Nema tu nikakve razlike.

*Sokrat odvratca pitavše od onologije. Kao što čovek ne sme postati
antrop zato što je, bez dovoljnoga iskustva, sam se ne može pot eraviti,
pa se prvoraz, tako isto ne sme postati onolog zato što je,
bez potrebnoga iskustva u ocenjivanju govora, sam se pouzdao
u jednom govoru, a buduće našao da ta govor nije istinit.*

Sokrat: Ali napre budimo sprezni da nam se ne dogodi neka neugodna
Fedon: A kakva?

Sokrat: Da ne zamrzimo na govore, kao što čovek zamrzne na ljudje
nekoga, reče, ne bi moglo zadesiti veće zlo nego ako mi omrznu govore
mržnja na govore nastane na isti način kao i mržnja na ljude. Mržnja
ljudi, naime, pojavljuje se postupeno otuda što se bez dovoljnog isku-
suviše pouzdamo u nekoga i pomislamo da je taj čovek u svakom po-
iskren, i čestit, i vani, i zanim, malo dočimje, otkrijemo da je rdavi
an, a posle toga dešava nam se to isto i sa drugima. I kad neko to ču-
živi, naročito od onakvih koje je smatrao za najpouzdanije i najbo-
atelje, onda on, ako se više puta razočarao, mrzi naposljetku na sve
nalazi da uopšte ni u koga nema ni zere čestitosti, ni nisi li ti pravi-
e to tako dešava?

Fedon: Svakako, rekoh.

Sokrat: Nije li to isto? I nije li očividno da se takav čovek, bez ikak-
avavanja ljudskog života, usuduje da saobraća s ljudima? Jer, da p-
obraćao s njima kao ishusan čovek, upoznao bi pravo stanje svih
da izuzetno poštenih i uzetno rdavili ima malo, a srednjih svo-

Fedon: Kako ti misliš zapitati.

Sokrat: Isto onaka, reče, kao kod izuzetno malih i velikih. Misliš li
Sto rede naći nego li izuzetno velik ili izuzetno malen čovek, ili
ta drugo? Ili opet brz ili spor, ružan ili lep, beo ili crn? A nisi li
su u svima tim pojavama kraposti rečke i malobrojne, a ono-
dnje ima mnogo i u zobilju?

Fedon: Svakako, rekoh.

Sokrat: Ne veruješ li, upita, kad bi se prijedilo nadmeranje u neva-
bi ih i ta veoma malen broj izišao kao naročito izuzetnih?

Fedon: Po svoj prilici, odgovorih.

Sokrat: Razume se, po svoj prilici. Ali nisu u tome govoreli slični lju-
m skrenuo samo zato što sam počeo za svojim pitanjem – ne-

bi neko, bez potrebnog iskustva u ocenjivanju govora, pore-

govoru da je istinit, a malo dočimje našao bi da je lažan, a to

te, ponekad i nijet i tako bi mu se to dogodilo sa drugim go-

vorom i opet sa drugim. A to kao što znaš, naročito važi za one koji se za-
nimaju nadgovaranjima², tako da naposljetku misle da su postali najin odri-
ili i jedini saznali da ni u predmetima ni u govorima nema ničega zdravog
ni postojanog, nego da sve u svemu sasvim kao mi Egipci³ okreće tamo i
arno, ne ostajući nijedan trenutak na mjestu.

Fedon: Sve što kažeš sasvim je istinito!

Sokrat: Ne bi li to bilo jedno stanje, Fedone, kad bi postojao kakav
govor koji bi bio istinit, i postojao i podesean da bude divičen, i našao se
neko ko ne bi htio da otkriveljuje sebe ni svoje oskudno poznavanje stvarni
zbog toga što se namerio na onakve govore koji se čine da su čas istiniti a
čas da nisu, nego bi naposljetku iz ljubine rado htio da svu krivicu odli sa
sebe na govore, pa da ih onda čuo svoj potomji život mrzi i psuje, a da se li-
si istine i saznanja bića po sebi?

Fedon: Tako mi Diva, to bi odista bilo jedno stanje.

XI.

*I jedn često odbacuju neki govore samo zato što ga nos nisu shvatili,
Sokratu je iznad svega stalo do istine, i on ce, pre svega, samome sebi
dokazati besmrtnost duše, bez obzira da li će ga prisutni razumeti,
a Simija i Kebet neka paze da ne bi obmanuli sebe i njih.*

Sokrat: Dakle, pre svega, budimo obazrivi i ne puštajmo u svoju da-
su mislio da u govorima uopšte nema ničega pametnoga; naprotiv, radije ve-
rujmo da mi sami još nismo pametni, nego treba da se pokazemo kao ju-
naci i da se trudimo biti pametni – ti, pa drugi, radi celoga svoga potomjeg
života, a ja radi same smrti. Meni se, naime, čini da se sada ne ponašam u
toj stvari kao filosof, nego da se prepirem kao oni koji nemaju nikakva oča-
zovarja. Jer oni, kad se o nečemu prepiru, ne vode računa o tome kako stva-
ri stoje sa onim o čemu je reč, nego idu za tim da se njihova tvrdenja svide
onima koji su prisutni. A ja mislim da ću se u ovom času razlikovati od njih
a ovome: neću ići za tim da se moja shvatanja učine istinita prisutnima –
bar meni je to sporedna stvar – nego za tim da se ona meni samome što vi-
še uime istinita. Ja ovako računam, dragi prijatelju – i tu možeš da upoznas
moju sebičnost: ako je istina ono što govorim, onda je odista lepota biti
uveren u to; ali ako onaj koji utire nema ništa više da očekuje, onda ako
nista drugo a ono bar u ove poslednje časove pred smrt ne želim da prisur-
nima budem neprijatan još svojim jadikovanjem. Ali ova moja nezavesnost
neće dugo potrajati, jer bi to bilo zlo, nego će je, naprotiv, brzo nestati. Ova-
ko spreman¹, Simija i Kebete, prilazim ispitivanju. A vi, ako mene hoćete
da slušate, malo se starajte za Sokrata⁴, ali zato mnogo više za istinu. Pa
ako kažem nešto što vam se čini da je istina, složite se sa mnom, a ako ne,

borite se protiv mene svakim dokaznim sredstvom, i čuvajte se da u svome maru ne obmanem sebe i vas u isti mah i da ne odem odavde kao pčela³ koja je žaoku ostavila.

8. POBIJANJE PRIGOVORA SIMIJINA ILI ČETVRTI DOKAZ ZA BESMRTNOST DUŠE (GL. XLI-XLIII)

XLI

Ako stoji dokaz o učenju kao sećanju ili, drugim recima, dokaz o preegzistenciji duše, onda duša ne može da bude harmonija tela od koga je starija. Simija odbacuje shvatanje duše kao harmonije i usvaja Sokratovo dokazivanje.

– Podimo, dakle, na posao, produži on. Pre svega, podsetite me na ono što ste govorili ako vam se učini da se ne sećam. Simija, naime, kao što ja mislim, ne veruje i boji se da će duša, iako je božanstvenija i lepša nego telo, ipak pre njega propasti, jer je ona po svojoj suštini neka harmonija; a Kebet kao da priznaje doduše sa mnom da je duša dugotrajnija nego telo, ali se svakome nejasno čini ovo: kad duša istroši mnogo tela a u više mahova, ne propada li naposljetku sama u onaj čas kad se oprosti s poslednjim telom; ne sastoji li se smrt baš u tome, u uništenju duše, jer telo neprekidno jednako propada? Da li je to ili je nešto drugo, Simija i Kebete, ono što mi treba da promatramo?

Obadvojica potvrdiše da je to.

Sokrat: Odbacujete li, produži on, sve moje predašnje dokaze, ili samo jedne, a druge ne?

– Jedne odbacujemo, rekoše, a druge ne.

Sokrat: Pa šta kažete, produži on, o onom dokazu u kome smo rekli da je učenje sećanje, pa ako stvar tako stoji, treba da je naša duša na drugom mestu postojala pre nego se zatvorila u telo?

– Što se mene tiče, reče Kebet, mene je on već i onda sjajno uverio, pa i sada ga potvrđujem kao nijedan drugi dokaz.

– I sa mnom je tako, reče Simija, i veoma bih se čudio ako bih to ikada drukčije shvatio.

Ali, goste Tebanče, produži Sokrat, nužno je da drukčije shvatiš ako ostaje ovo mišljenje da je harmonija nešto složeno, a duša da je neka harmonija sastavljena od zategnutih stihija u telu. Valjda, ipak, nećeš priznati da je pravo kad tvrdiš da je harmonija kao nešto sastavljeno postojala

pre nego je postojalo ono od čega bi trebalo da je sama sastavljena. Ili ćeš priznati?

Simija: Nipošto Sokrate!

Sokrat: Primećuješ li, dakle, da sam sebi protivrečis kad tvrdiš da duša već postoji pre nego uđe u ljudski lik i telo, a da je sastavljena od onoga čega još nema? Harmonija je sasvim nešto drugo nego li ono s čime je ti upoređuješ, jer najpre postaju lira, žice, i glasovi još neudešeni, a naposljetku od svega nastaje harmonija, i najpre nje nestaje. Kako će ti se ta tvrdnja složiti s onom?

Simija: Nikako.

Sokrat: Pa ipak ako nijedan drugi govor, onda ovaj o harmoniji trebalo bi da je harmoničan.

Simija: Trebalo bi.

Sokrat: Ali taj ti nije harmoničan. Nego rešavaj: koji od ona dva govora biraš: da li onaj o učenju, kao sećanju, ili ovaj o duši kao harmoniji?

Simija: Kud i kamo radije biram onaj prvi, Sokrate. Jer ovaj drugi nametnuo mi se bez dokaza, a s nekom prividnošću i dopadljivošću, zbog čega se i većini ljudi sviđa. A o govorima koji svoje dokaze osnivaju samo na onom što je verovatno, znam da nisu ništa drugo nego hvalisanje; pa ako ih se ko ne čuva, oni ga veoma lako obmanjuju, i u geometriji i u svemu drugom. Ali govor o sećanju i učenju izrečen je na veoma prihvatljivoj osnovi. Reklo se¹, naime, da duša naša postoji već i pre svoga ulaska u telo, kao što postoji njeno biće², koje ima ime po onome što jeste. A ja sam tu osnovu, kao što sam uveren, prihvatio s punim pravom i razlogom. Stoga, mislim, ja ni u kom slučaju ne smem da prihvatim ni svoju ni drugu tvrdnju da je duša harmonija.

XLII

Duša ne može biti harmonija, jer harmonija zavisi od delova koji je stvaraju, i zato ona ima stepene, a duša kao biće nema stepena. Ima duša koje su umne i dobre (= harmonija) i duša koje su bezumne i rdave (= disharmonija). Otud izlazi: ako je duša umna i dobra, onda ona kao harmonija nosi u sebi drugu harmoniju; ako je pak bezumna i rdava, onda ona kao harmonija ima u sebi disharmoniju, a to je nesmisao.

Sokrat: A kako, Simija, stvar stoji sa ovim? Smatraš li ti da harmonija ili drugi kakav sastav sme da bude nekako drukčiji nego što je ono od čega je sastavljen?

Simija: Nikako.

Sokrat: Pa isto tako, kao što ja mislim, ne sme ni da dela što ni da trpi što drugo nego ono što bi delali ili trpeli njegovi sastavni delovi?

On porvrdi.

Sokrat: Prema tome, ne može harmonija da vodi ono od čega je sastavljena, nego mora da se tome pokorava.

Tako je mislio i on.

Sokrat: Ne može se, dakle, ni misliti na to da bi harmonija na suprotan način udarila, ili na suprotan način zazvučala, ili se na koji drugi način usprotivila svojim delovima.

Simija: Ne može, odista.

Sokrat: A šta? Nije li svaka harmonija po svojoj prirodi utoliko harmonija ukoliko je harmonično udešena?

Simija: To ne razumem.

Sokrat: Neće li ona, ako se udese bolje i u punijoj meri, u slučaju da se to može dešavati, biti bolja i punija harmonija, a ako manje i u slabijoj meri, manja i slabija?

Simija: Svakako.

Sokrat: Važi li to i za dušu da jedna duša može da bude duša samo za dlaku više i u većoj meri ili za dlaku manje i u slabijoj meri nego druga?

Simija: Nikako.

Sokrat: Pa dela, tako ti Diva! Kaže li se za jednu dušu da ima uma i vrline, i da je dobra, a za drugu da ima bezumlja i nevaljalstva, i da je zla? I da li se s pravom to kaže?

Simija: S pravom, zacemento!

Sokrat: Šta li će sad oni koji su ustvrdili da je duša neka harmonija kazati za ono što se nahodi u duši, naime za vrlinu i nevaljalstvo? Da li je to opet neka druga harmonija¹ i neharmonija? I jedna pravilno udešena, naime dobra, te tako duša, sama harmonija, ima u sebi neku drugu harmoniju, a druga je sama neharmonično udešena, i nema u sebi nikakve druge harmonije?

Simija: Ja bar ne mogu to reći. Ali očevidno je da će tako nešto govoriti onaj koji je ono ustvrdio.

Sokrat: Ali složili smo se malo pre u tome da nijedna duša nije ni za dlaku više ili manje duša nego druga. A to znači u isti mah priznati da nijedna harmonija nije harmonija ni za dlaku više ni u većoj meri, ni manje ni u slabijoj meri nego druga harmonija. Zar ne?

Simija: Razume se.

Sokrat: Zatim, kad nije ni za dlaku više ili manje harmonija, onda nije ni više ni manje harmonično udešena. Je li tako?

Simija: Jeste.

Sokrat: A kad nije ni više ni manje harmonično udešena, ima li onda više ili manje učešća u harmoniji ili jednako?

Simija: Jednako.

Sokrat: Pa kad jedna duša nije ni za dlaku više ili manje nego druga baš to, naime duša, nije li onda ona ni više ni manje harmonično udešena?

Simija: Tako je.

Sokrat: Pa kad s njom stvar tako stoji, da li će duša imati više učešća bilo u neharmoniji bilo u harmoniji?

Simija: Neće.

Sokrat: A kad opet stoji taj slučaj, može li onda jedna duša u punijoj meri učestvovati u nevaljalstvu ili vrlini nego druga, ako je inače nevaljalstvo neharmonija, a vrlina harmonija?

Simija: Ne može.

Sokrat: Štaviše, Simija, ako pravilno izvodimo, nijedna duša neće imati učešća u nevaljalstvu, ako je inače duša harmonija. Jer, u harmoniji, ako je ona u svakom pogledu baš to, naime harmonija, ne može nikad biti neharmonije.

Simija: Ne može, zacemento.

Sokrat: Prema tome, ni u duši, ako je u svakom pogledu duša, ne može biti nevaljalstva.

Simija: Ta kako bi moglo biti po dosadašnjim pretpostavkama?

Sokrat: Iz toga izlaganja izlazi nam da će sve duše svih živih bića biti jednako dobre, ako su inače sve duše po svojoj prirodi jednako to, naime duše.

Simija: Meni se bar tako čini, Sokrate!

Sokrat: Čini li ti se da je ovakvo zaključivanje i pravilno, i misliš li da bi dokazivanje uzelo takav tok da je pravilna osnovna tvrdnja: duša harmonija?

Simija: Nipošto!

XI.III

Duša zapoveda telu, kao što pokazuje Odisejev primer, i često se sudara s njim, i zato ne može biti harmonija, jer harmonija nikad ne dolazi u sukob sa svojim delovima.

Sokrat: A šta onda? Tvrdiš li da od svega što ima u čoveku vlada nešto drugo a ne duša, naročito trezvena?

Simija: Bar ja ne.

Sokrat: Da li ona vlada kad ugađa telesnim osećanjima ili kad im se i protivi? A mislim ovako. Ako je u telu vrućina ili žeđ, duša ga vuče na suprotnu stranu da ne pije, a u slučaju gladi da ne jede. I u nebrojeno mnogim drugim prilikama vidimo da se duša otima telesnim prohtevima. Ili ne?

Simija: Neosporno.

Sokrat: Nismo li se u ranijem izlaganju složili da duša baš kao harmonija nikad neće zvučati suprotno, nego onako kako se zatežu, popuštaju, udaraju i na koji drugi način menjaju neki sastavni delovi, i da će se ona tome pokoravati, a nikada se neće nametati za vođa?

Simija: Složili smo se. Kako ne?

Sokrat: Pa šta onda? Nije li, eto, očividno da ona dela sasvim suprotno? I ne upravlja li ona svim onim što čovek uzima za njene sastavne delove? I zar se ona ne protivi bezmalo svemu čitavog svog života? I zar ona ne gospodari na sve načine time što zauzdava osećanja čas teže i sa bolovima prema pravilima telesnoga vežbanja i lekarske veštine,¹ a čas blaže, i što prilazi požudi, gnevu, i strahu sad s pretnjama, sad opet sa opomenama, razgovarajući sa njima kao sa nečim sasvim drugim nego što je ona sama? Tako je negde i Homer pevao u *Odiseji*, gde kaže za Odiseja:

Al', on se u prsi lupi i prekori srce ovako:

„Strpi se, srce, ta već si pretrpelo grdi pasjaluk.“²

Zar misliš da je on to ispevao što je bio uveren da je duša harmonija i da je naklonjena tome da telesna stanja vode nju, a ne da ona vodi njih i gospodari njima, i da je uopšte nešto mnogo božanstvenije nego što bi se mogla upoređivati s harmonijom?

Simija: Tako mi Diva, Sokrate, meni se bar čini da imaš pravo.

Sokrat: Dakle, dragi moj, nikako nam nije savetno tvrditi da je duša neka harmonija; jer niti bi se, kao što se čini, slagali sa Homerom, božanskim pesnikom, niti sami sa sobom.

Simija odobri³.

9. POBIJANJE PRIGOVORA KEBETOVA ILI PETI DOKAZ ZA BESMRTNOST DUŠE (Gl. XLIV–LVI)

A) Sokratovo obrazovanje (gl. XLIV–XLVIII)

XLIV

Sokrat ponavlja Kebetov prigovor: duša, istina, može nadživeti mnoga tela, ali ipak jednom propada; stoga se treba bojati smrti.

Sokrat: Pa dobro što se tiče Harmonije Tebanke, ona kao da nam je nekako u dovoljnoj meri bila milostiva. A kako stoji stvar s Kadmom, Kebete? Kako ćemo i njega umilostiviti i kojim dokazivanjem?

Kebet: Čini mi se, ti ćeš to već naći. Bar tim dokazom protiv harmonije priredio si mi izvanredno iznenađenje. Jer kad je *Simija* iznosio svoje zamerke, bio sam neobično radoznao hoće li ko umeri da učini štogod s njegovim dokazom; bio sam, dakle, veoma iznenađen kad nije odmah dočekaio prvu navalu tvoga dokaza. I zato se ne bih začudio kad bi se i Kadmoj zamerci isto dogodilo.

Sokrat: Čuvaj se krupnih reci, dragi moj, da nam kakav urok ne nauđi dokazu što ga nameravam izvesti. Ali zato će se bog starati, a mi „idući bliže“ kao Homerovi junaci², ogledajmo sada ima li što u onome što ti iznosiš. U onome što ti tražiš glavno je ovo: ti zahtevaš da se dokaže da je naša duša nepropadljiva i besmrtna; u protivnom slučaju, čovek filosof na umoru, ako se uzda i misli da će mu po smrti biti na onome svetu mnogo bolje nego kad bi umro živeći drugim životom³, uzdaće se bezumnim i ludim uzdanjem. A što se tiče dokaza da je duša nešto jako i bogoliko, i da je postojala već ranije, pre nego što smo se mi ljudi rodili, sve to, kažeš, treba da dokazuje ne njenu besmrtnost, nego samo to da je duša dugotrajna i da je već živela pre ko zna koliko vremena, i da je mnogo čega znala i delala. Ali, pored svega toga, ona nije bila besmrtno biće, nego joj je baš njen ulazak u ljudsko telo bio početak uništenja, kao neka bolest. I tako u jađu, kao što kažeš, provodi ona ovaj život i, naposljetku, propada u onome što nazivamo smrću. A da li ona ulazi u telo samo jedared ili više puta, tu, veliš, nema nikakve razlike, bar ne u odnosu na opšti strah od smrti. Jer ko ne zna i ne ume dokazati da je ona besmrtna, za toga misliš da mora biti u strahu ako nije bezuman.

To je otprilike, Kebete, tvoje shvatanje; i ja ga namerno često ponavljam da nam se ne bi što izgubilo i da bi štogod, ako želiš, dodao ili oduzeo.

Kebet: Ne, u ovom času, ja bar mislim, nije nužno ništa ni oduzeti ni dodati. Izneo si ono što ja zameram.

XLV

Sokrat iznosi kako je on ispitivao uzroke postajanja i propadanja. Kao mladić počeo je izučavati nauku o prirodi, i prema njoj je tražio načina kako raste telo i kako postaje broj, ali odgovor na ta pitanja nije bio razumljiv.

Potom se *Sokrat* dugo vremena zadržao i, najzad, pošto je u sebi nešto razmislio, reče: Nije to, Kebete, neznatna stvar što tražiš. Jer moramo uopšte raspraviti uzrok postajanja i propadanja. Ja ću ti, dakle, ako želiš, kazivati šta sam bar ja doživio dok sam tu stvar ispitivao.¹ Pa onda, ako ti se nešto od onoga što budem govorio učini korisno, poslužićeš se tim da dokažeš ono što sam tvrdiš.

Kebet: Hoću, Sokrate, zavelo!

Sokrat: Dakle, slušaj šta imam da kažem! Još dok sam bio mlad, ja sam se, Kebete, neodoljivom željom zaželeo one mudrosti koju zovu naukom o prirodi. Mislio sam, naime, da je uzvišena kad zna uzroke svake stvari – zašto nastaje, zašto propada, i zašto postoji. I često sam čas ovakve čas onakve misli mislio da rešim pitanja kao što su ova: da li onda kad u hlad-

no ili studeno dospe neka trulost doista postaju živa bića, kao što su neki² tvrditi: i da li je to krv³ po čemu mi mislimo, ili vazduh,⁴ ili vatra,⁵ ili ništa od toga, nego je mozak⁶ ono što obrazuje osećanje sluha, vida, i mirisa, a od ovih onda nastaju pamćenje i predstava, a onda se od pamćenja i predstave, kad se ustale,⁷ obrazuje na isti način saznanje?

S druge strane, kad sam promatrao propadanje svih tih stvari, kao i pojave na nebu i na zemlji, naposljetku se meni samom učinilo da sam za sav taj način ispitivanja neobdaren kao ništa na svetu. A kao dovoljan dokaz da stvar stoji tako, saopštiću ti ovo. U onome, naime, što sam i ranije jasno znao, kao što se činilo bar meni samom i ostalima, ja sam od tog ispitivanja zaslepeo u tolikoj meri da sam odbacio i ono što sam ranije mislio da znam; među mnogim drugim stvarima, na primer, i odgovor na pitanje zašto čovek raste. Ranije sam, naime, mislio da je svakome očevidno da raste zato što jede i pije. Jer, kad se zbog hrane razvije meso pored mesa, kosti pored kosti, pa kad se tako u jednakom odnosu razvije pored svega drugoga ono što mu odgovara, onda se, doista, malen obim postepeno povećava, i tako malen čovek postaje velik.⁸ Tako sam onda mislio. Ne čini li ti se da je to mišljenje bilo prikladno?

Kebet: Čini mi se.

Sokrat: Promotri još i ovo! Činilo mi se da pravilno shvaram kad uzimam da je neki čovek, kad stane pored maloga i čini se velik, veći od njega baš za glavu, pa tako i konj u odnosu prema konju. I još jasnije: činilo mi se da je deset više nego osam, jer ima dva više, i ono što je dva lakta duže da je veće nego ono što je lakat dugo, jer ga za polovinu nadmašuje.

Kebet: A šta sada misliš o tome?

Sokrat: Daleko sam⁹, tako mi Diva, od toga da verujem da znam uzrok nečemu takvom, jer mi nije jasno ni to da li je, kad jednome neko doda jedan, ili ono jedan kome je dodano drugo postalo dva, ili je ono što je dodano i ono čemu je dodano dodavanjem jednoga drugome postalo dva. Čudim se, naime, što je svako od njih, kada je bilo odvojeno jedno od drugoga, bilo jedan, a nije onda bilo dva, a kada se jedno drugome primaklo, onda im je to sastajanje, izvršeno postavljanjem jednog pored drugoga, postalo uzrokom da nastane dva. Isto tako, ako neko raseče jedan, ne mogu više verovati da je to rascenjanje postalo uzrokom što je nastalo dva. Jer, uzrok što je ovde nastalo dva protivni se onom ranijem uzroku; u prvom slučaju, naime, jedno se primicalo drugom i jedno postavljalo pored drugog, a ovde se odmiče i odvajaju jedno od drugoga. Nisam više verovao da znam ni zašto nastaje jedan. Uopšte, uz ovakav postupak,¹⁰ ni o čemu drugom nisam saznao zašto nastaje, ili propada, ili postoji, nego sam sebi, kako ispadne, mešam neki drugi način, ali mu se ne privolevam.

XLVI

Sokrat se nadao da će u Anaksagorinu „umu“ naći uzrok svemu; uzrok što sve uređuje onako kako će biti najbolje.

Ali kad sam jedared jednoga čuo gde iz nekoga spisa,¹ reče mi Anaksagorina, čita i tvrdi da je um ono što sve razređuje i što je svemu uzrok, obrađujem se tome uzroku i učini mi se da je na izvestan način pravilno da je um uzrok svemu; i stekoh uverenje, ako stvar tako stoji, da onda um, uređujući, i zacelo sve uređuje i svaku stvar udešava onako kako će biti najbolje. Ako bi, dakle, hteo ko da otkrije uzrok svemu pojedinom, kako nastaje, ili propada, ili postoji, morao bi da ispita koji je baš za tu stvar najbolji način da postoji ili da što mu drago drugo trpi ili dela.

A iz tih reči izlazi da čovek ni na šta drugo ne mora da obraća pažnju ni kod sebe ni kod svega drugoga na ono što je najbolje i što je najpodesnije. A taj isti mora da zna i ono što je gore; jer isto znanje obuhvata i jedno i drugo. Razmišljajući o tome radovao sam se, jer sam mislio da sam prema svome shvatanju u Anaksagori našao učitelja uzroka svih stvari, i da će mi on kazati najpre to da li je zemlja ravna² ili okrugla,³ a kad mi to kaže, objasniće mi još uzrok i nužnost, i, ističući ono što je bolje, pokazaće mi zašto je za nju bolje da je baš takva. I ako ustvrdi da ona stoji u sredini, objasniće mi i to da je za nju bolje bilo da stoji u sredini. I ako mi to razloži, bio sam već rešio da drugu vrstu uzroka⁴ više ne tražim. Pa i što se tiče Sunca, Meseca, i ostalih zvezda, i brzine jednoga prema drugome, i njihova okretanja,⁵ i drugih njihovih osobina,⁶ bio sam rešio da na isti način doznam u čemu je svako od njih bolje da dela i da trpi ono što dela i trpi. Kad je on jedared ustvrdio da je um sve to uredio, nisam nikada mogao da verujem da će on za to istaći još neki drugi uzrok, a ne onaj da je za ono najbolje da bude onako kako je. Mislio sam, dakle, kad on svemu pojedinom i svemu zajedno navodi uzrok, da će onda u daljim izvođenjima objasniti šta je za svako pojedino najbolje, a šta je dobro za sve zajedno. I da su mi velike pare nudene, ne bih odustao od svojih nada; štaviše, ja se revnosno latim knjiga i stanem ih čitati što sam brže mogao, da bih što se brže može saznao ono što je najbolje i ono što je gore.

XLVII

Sokrat ističe da ga Anaksagora nije zadovoljio. Anaksagora se nije poslužio principom uma da objasni postanak svih stvari, nego se sasvim privoleo ranijem mehaničkom shvatanju sveta.

Ali sam se u divnoj nadi, prijatelju moj, prevario. Dok sam delo čitao i odmicao, video sam čoveka koji se umom¹ nimalo ne služi niti mu pridaje kakvih uzroka u razrađivanju stvari, nego ističe vazduh, i eter, i

vodu,² i još mnoge druge čudne stvari.³ I učini mi se da je on postupio baš onako kao kad bi ko tvrdio da Sokrat sve šro radi umom radi, a zatim, kad bi počeo navoditi uzroke svega posebnog što radim, najpre bi govorio da sada sedim ovde zato što mi je telo sastavljeno od kosti i tetiva; kosti su tvrde i zglačvima odvojene jedna od druge, a tetive, koje omataju kosti mesom i kožom, koja ih sve obavija, mogu se pritezati i otpuštrati; a kako se kosti kreću u svojim zglobovima, tako su tetive svojim rastezanjem i stezanjem negde uzrok što sada mogu da savijam svoje udove, i to je uzrok šro sedim ovde u savijenom položaju. Na sličan način, i za ovaj moj razgovor s vama mogao bi navoditi druge takve uzroke, napominjući i glas, i vazduh, i sluh, i hiljadu drugih stvari što liče na to, a ne bi se postarao da iznosi prave uzroke, da se, naime, Atenjanima učinilo da je bolje⁴ osuditi me, i da se zato i meni, evo, učinilo da je bolje ovde sedeti i pravednije ostajati tu i trpeti kaznu koju mi oni naredi. Jer, tako mi boga, davno bi, kako mislim, ove tetive i kosti bile ili u Megari ili u Beotiji, nošene mnenjem⁵ gomile o onom što je najbolje, da nisam smatrao da je pravednije⁶ i lepše trpeti svaku kaznu koju mi država odredi nego li bežati i odmetnuti se. Ali u takvim stvarima nalaziti uzrok veoma je čudnovato. A ako bi ko govorio da bez toga, na primer, bez kosti i tetiva i što još inače imam, ne bih mogao da radim ono što zaželim, istina bi govorio. Ali da samo zbog njih radim što radim i da utoliko umom delam, a ne ukoliko biram ono što je najbolje, - to tvrditi bila bi velika i grdna lakoumnost. Pa to bi značilo ne umeri razlikovati da je nešto drugo pravi uzrok, a drugo ono bez čega uzrok nikada ne može biti uzrok! A za ovo poslednje većina, čini mi se, pipajući kao u tami, uzima nepodesan izraz, kao da je to sam uzrok.

Stoga jedan i zamišlja zemlju kao da miruje, obavijajući je vrtlogom⁷ koji dolazi od neba, a drugi pod nju, kao pod široke načve, postavlja vazduh kao podlogu.⁸ A onu silu kojom je sve to dobilo svoj sadašnji najbolji položaj niti ispituju niti veruju da ona ima neku božansku snagu, nego misle da su jedared našli Atlanta koji je jači i besmrtniji od ovoga našega Atlanta i bolje drži sve na okupu; a sasvim su daleko od pomisli da ono što je odista dobro i celishodno⁹ sve vezuje i spaja. Ja bih, dakle, veoma rado pošao u školu ma kome ko bi mi objasnio kako stvar stoji s tim uzrokom. Ali, kako sam ga morao ostaviti, pa kako ga ni sam nisam mogao naći ni naučiti ga od koga drugoga, poduzeo sam drugu plovidbu¹⁰ radi potrage za uzrokom. Želiš li, Kebere, da ti je opišem?

Keber: I te kako želim!

XLVIII

Sokrat je odbacio učenja filozofa, pa se predao ispitivanju pojmova ili ideja, koje su jedino merilo istine.

Sokrat: Kad sam zatim sustao u posmatranju stvari, učini mi se da moram pripaziti da ne prodem kao oni koji gledaju i posmatraju pomračenje Sunca; nekima, naime, upropaste se oči, ako njegov lik ne posmatraju u vodi ili u čemu sličnom. Nešto slično i meni je palo na um, i ja sam se pobojavao da dušom ne obnevidim potpuno ako bih posmatrao stvari očima i pokušavao da ih se svakim čulom dotičem. Učini mi se da moram pribeći k pojmovima i u njima tražiti istinu bića. Ali možda to na neki način ne liči na ono sa čime upoređujem¹. Ta nikako ne mogu dopustiti da onaj koji posmatra stvari u pojmovima posmatra više u slikama² nego li onaj koji se neposredno obraća danim stvarima. Udarim, dakle, ovim putem, i postavivši u svakom pojedinom slučaju za osnovu onaj stav za koji mislim da je najpouzdaniji, uzimam kao istinu ono što mi se čini da se s tim stavom slaže, a to se tiče i uzroka i svega ostaloga, a šro se ne slaže, to ne uzimam kao istinu. A hoću da ti još jasnije kažem šta mislim, jer mi se čini da me sada ne razumeš.

Keber: Diva mi, ne razumem te dobro.

B) PETI DOKAZ ZA BESMRTNOST DUŠE
(GL. XLIX-LVI)

XLIX

Sokrat objašnjava svoje shvatanje uzroka. Stvari imaju učesća u idejama, i ove su pravi uzrok stvarima što su onakve kakve su.

Sokrat: A mislim ovako. To nije ništa novo, nego je ono što sam svakad, i u drugim prilikama i u ranijem delu¹ našega raspravljanja, neprekidno pominjao. Pokušaću, evo, da ti objasnim pojam uzroka kako sam ga ja shvatio, i obraćam se ponovo na ono što smo toliko puta pretresali, i počinjem od stava da postoji nešto po sebi lepo, i dobro, i veliko, i tako dalje. Ako mi dopuštaš i priznaješ da to postoji, nadam se da ću ti odavde pokazati uzrok i dokazati besmrtnost duše.

Keber: Moje priznanje je tu. Samo odmah prelazi na delo!

Sokrat: Gledaj da li ti se ono što iz gornjeg neposredno sleduje čini onako kao meni. Ako se, naime, pored onoga što je po sebi lepo nahodi nešto drugo lepo, onda ovo ni po čemu drugome nije lepo nego po tome što deli leporu sa onim lepim.² I tvrdim da je tako u svima drugim slučajevima. Potvrđuješ li takvu vrstu uzroka?

Kebet: Potvrđujem.

Sokrat: Ostale uzroke, one mudre, ja više ne razumem, niti mogu da ih poimam; ali, ako mi neko kaže da je nešto lepo zato što ima krasnu boju, ili oblik, ili nešto drugo takvo, onda ja sve ostalo ostavljam s mirom – jer me sve drugo samo zbunjuje – pa jednostavno i neučeno i možda ludo uzimam da ništa drugo ne čini to lepim nego baš prisustvo onoga pralepog ili zajedništvo³ u onom pralepom, postala ta veza ovako ili onako. O tome ne mogu ništa dalje da tvrdim, nego se ograničavam na tvrdnju da onim što je lepo sve što je lepo postaje lepo. Jer time, čini mi se, dajem najpouzdaniji odgovor i sebi samom i svakom drugom, i mislim da neću nikada posrnuti dok se budem toga pridržavao, nego da ću i ja sam i svako drugi pouzdano odgovoriti da onim što je lepo ono što je lepo postaje lepo. Ili se ti ne čini da je tako?

Kebet: Čini mi se.

Sokrat: Prema tome, i ono što je veliko postaje veliko i ono što je veće postaje veće veličinom⁴, a ono što je manje postaje manje malinom?

Kebet: Tako je.

Sokrat: Ni ti, dakle, kad bi neko rekao da je jedan od drugoga za glavu veći, a manji istim tim da je manji, ne bi to prihvatao, nego bi se zaklinjao da ti ništa drugo ne tvrdiš nego to da sve što je veće u odnosu prema nečem drugom nego veličinom, i da je zbog toga veće, naime zbog veličine; a ono što je manje nije ničim drugim manje nego malinom, i da je zbog toga manje, naime zbog maline⁵; jer, ako kažeš da je neko za glavu veći i manji⁶ ti bi se, mislim, bojao ove zamerke: prvo, ono što je veće postaje veće onim što je isto, a ono što je manje manjim; drugo, ono što je veće postaje veće za glavu, a glava je, uzeta po sebi, malena, i baš je to čudnovato što neko postaje velik nečim malim. Ili se ti ne bi roga bojao?

Kebet se nasmeja i reče: Bar ja bih.

Sokrat: Prema tome, ti bi se bojao tvrditi da je deset za dva više od osam i da ga zbog toga uzroka nadvisuje, a ne množinom i zbog množine? I da je ono što je dva lakta dugo za polovinu veće od onoga što je lakat dugo, a ne veličinom? Jer tu je isti strah.

Kebet: Dabome.

Sokrat: Pa šta? Ako se jedan doda na jedan, ne bi li se ti čuvao tvrđenja da je dodavanje uzrok tome što je nastalo dva, ili ako se jedan raseče, da je uzrok to rasecanje? I ne bi li ti, štaviše, gromko potvrđivao da svaka stvar, prema tvome znanju, ničim drugim ne postaje nego tim što učestvuje u ideji kojoj pripada, i da ne poznaješ nikakav drugi uzrok tome što je nastalo dva nego učestvovanje u dvojini, i da u njoj treba da učestvuje ono što hoće da bude dva, a u jedini ono što hoće da bude jedan? A ona rasecanja hoće da bude dva, a u jedini, ne bi li odbacio i ostavio da na njih odgovore oni koji su mudriji od tebe? A ti bi u strahu, što kažu, od svoje

senke i od svoga neiskustva držao se onog pouzdanog stava i s toga stajališta dao svoj odgovor. Ako bi, pak, neko udario na sam osnovni stav, bi li ga pustio na miru i ne bi odgovorio pre dok ne bi ispitao da li se ono što iz te pretpostavke sleduje jedno s drugim slaže ili ne slaže? Pa ako bi se pokazalo kao nužno da opravdaš sam osnovni stav, ti bi ga isto tako opravdavao uzevši opet za osnovu neki drugi stav koji bi se između viših pokazivao kao najbolji, dok ne bi dospao do nečega što zadovoljava. I pritom ne bi kao nazovimudraci⁷ mešao različne stvari govoreći čas o načelu čas o onom što iz njega sleduje, ako bi inače hteo da nađeš nešto od onoga što odista postoji. Ta možda oni nemaju ni ma kakvog obzira ili mara za to; jer, ako u svojoj mudrosti i mešaju sve zajedno, opet mogu da se sami sebi dopadaju. A ti, ako si odista filosof, postupićeš, mislim, onako kao što ja kažem.

– Govoriš punu istinu, rekoše u jedan mah i *Simija* i *Kebet*.

Ehekrat: Tako mi *Diva*, *Fedone* s pravom! Čini mi se da je to *Sokrat* izložio s neobičnom jasnošću i za onoga koji samo malo uma ima.

Fedon: Zacelo, *Ehekrate*, i svi koji su bili prisutni imali su isti utisak.

Ehekrat: A i mi koji nismo rano bili a sada čujemo. Ali šta se posle toga govorilo?

L

Kad se isti predmet svrstava pod suprotne pojmove, on izlazi i velik i malen: Simija je veći od Sokrata a manji od Fedona. U tom slučaju nije reč o apsolutnoj nego o relativnoj veličini. Dva suprotna pojma nikad se ne mogu u Simiji sastati u isti mah.

Fedon: Kad su mu to, koliko se sećam, prihvatili i složili se s njim u tome da je svaka ideja nešto po sebi, a druge stvari¹ da baš po svome učestvu u tim idejama dobijaju svoja imena, stade on *Kebeta* dalje pitati.

Sokrat: Ako je to tvoje mišljenje, i ako tvrdiš da je *Simija* veći nego *Sokrat*, a manji nego *Fedon*, zar onda ne tvrdiš da *Simija* ima obadvoje: i veličinu i malinu?

Kebet: Bar ja tvrdim.

Sokrat: Ali, razume se, priznaješ da tvrdnja „*Simija* nadvisuje *Sokrata*“ ne stoji doslovce onako kako reči² izražavaju: jer, valjda, nije *Simiji* u prirodi da nadvisuje zbog toga što je *Simija*, nego zbog veličine koju slučajno ima; s druge strane, ni *Sokrata* ne nadvisuje zato što je *Sokrat* *Sokrat*, nego zato što *Sokrat* u odnosu prema *Simijinoj* veličini ima malinu?

Kebet: Istina je.

Sokrat: Niti ga, opet, *Fedon* nadvisuje zato što je *Fedon* *Fedon*, nego zato što *Fedon* ima veličinu prema malini *Simijinoj*?³

Kebet: Tako je.

Sokrat: Stoga, dakle, o Sirmiji se može reći da je i malen i velik u istu mah, jer stoji u sredini između obadvojice: nadmašuje malinu jednoga, jer ja nadvisuje svojom veličinom, a drugome daje veličinu koja nadmašuje njegovu malinu.

I pri tome se nasmeja i produži: Čini mi se da ću naposljetku govoriti s najvećom obazrivošću kao oni koji sklapaju ugovor, ali stvar ipak stoji baš onako kao što kažem.

Kebet: potvrdi.

Sokrat: A govorim tako opširno zato što hoću da te dovedem do pune saglasnosti sa mnom. Jer ja mislim da ne samo veličina po sebi nikad ne dopušta da u isti mah bude velika i mala, nego ni veličina u nama⁴ nikad ne prima malinu po sebi, niti dopušta da bude nadmašena. Prema tome, od dva slučaja mogućan je samo jedan: čim se veličini približi njena suprotnost, tj. malina, veličina beži i povlači se, ili strada kad joj ona pristupi; a oostati i dočekati malinu pa biti drugo nego što je bila, to nikako neće. Tako sam ja ostao i dočekao malinu, pa opet sam onaj ko sam, naime pored sve maline još isti; a ono veliko po sebi nije dopustilo da bude maleno kad je veliko. Na isti način, ni ono maleno u nama neće da postaje ni da bude veliko; i uopšte ništa drugo od onoga što je suprotno, dok je još ono što je bilo, neće da postaje ni da bude u isti mah ono što je suprotno, nego ili odlazi ili propada kad mu se to dogodi.

Kebet: Sasvim tako mi se čini.

LI

Dok se ranije, u gl. XV, govorilo o predmetima na kojima se javljaju suprotnosti, sad se govori o samim suprotnostima, tj. o pojmovima, a jedan pojam nikada neće postati iz drugoga. Ono što je po sebi suprotno nikad ne može postati samo sebi suprotno.

I neko od prisutnih – ko je bio, ne sećam se tačno – kad je to čuo, reče: Tako mi bogova, nismo li se mi u ranijem delu raspravljanja¹ složili baš u onome što je suprotno ovome što sada tvrdimo? Zar nismo rekli da od manjega postaje veće i od većega manje, i da je baš to način kako suprotno postaje od suprotnoga? A sada, čini mi se, tvrdite da se to nikad ne može dogoditi.

I *Sokrat* se okrene glavom govorniku i odgovori: Dobro si upamtio, ali opet ne primećuješ razliku između onoga što se sada tvrdi i onoga što se ranije tvrdilo. Onda smo, naime, tvrdili da od svake suprotne stvari nastaje suprotna stvar, a sada tvrdimo da ono što je po sebi suprotno nikad ne može postati sebi suprotno, ni ovo što se javlja kod nas ljudi,² ni ono što po sebi postoji.³ Onda smo, dragi moj, govorili o stvarima koje imaju su-

protnosti na sebi, i koje smo nazivali imenima tih suprotnosti, dok sada govorimo o *samim suprotnostima*, a njihova veza sa stvarima daje svakoj stvari njeno ime. A za same suprotnosti tvrdimo da neće nikad hteti da prihvate postanak jedne iz druge.⁴

I u isti mah pogleda u Kebeta i reče: Valjda nije i tebe, Kebete, zbunilo to što je ovaj rekao?

Kebet: Ne, sada nisam ponovo takav, ali ipak time ne kažem da me mnogo toga ne zbunjuje.⁵

Sokrat: Dakle, složili smo se, ukratko, u tome da ono što je suprotno neće biti samo sebi suprotno.

Kebet: Svakako.

LII

Toplota i hladnoća jesu suprotnosti. Vatra je drugo nego toplota, a sneg drugo nego hladnoća. Kad snegu pristupi toplota, on ili uzmiče ili propada, kao što ili uzmiče ili propada i vatra kad joj pristupi hladnoća. Nikako neće sneg hteti da postane topao, a vatra hladna. Dakle, što važi za suprotne ideje to važi i za predmete ako nose u sebi suprotnu ideju.

Sokrat: Pa hajde promotri još hoćeš li se složiti sa mnom i u ovome. – Zoveš li nešto toplo a nešto drugo hladno?

Kebet: Zovem.

Sokrat: Znači li to isto što i sneg i vatra?

Kebet: Tako mi Diva, ne!

Sokrat: Nego toplo po sebi jeste nešto drugo nego vatra, i hladno po sebi nešto drugo nego sneg?

Kebet: Tako je!

Sokrat: Ali to, mislim, čini ti se ovako: sneg, dokle god je sneg, nikad neće primiti u se toplotu i pri tome, kao što smo maločas rekli, i dalje oostati ono što je bio, naime sneg i u isti mah toplota, nego će, kad mu pristupi toplota, ili se od nje povući ili propasti.

Kebet: Dabome.

Sokrat: I opet vatra, kad joj pristupi hladnoća, ili će se ukloniti ili propasti, a nikada se neće usuditi da primi hladnoću pa da ostane i dalje ono što je bila, naime vatra i još hladnoća.

Kebet: Istinu govoriš.

Sokrat: Dešava se, dakle, u gdekojim takvim slučajevima da ne traži samo sama ideja za večna vremena isto ime nego ga traži i ono drugo što, doduše, nije s njome istovetno¹, ali svakad nosi njezin oblik dokle god postoji. A možda će ti to razjasniti ovaj primer. Iliho treba da nosi to ime kojim ga sada zovemo². Ili ne?

Kebet: Svakako.

Sokrat: Nosi li ga jedino to između svega što postoji – jer to te pitam – ili još nešto drugo što, doduše, s lihim po sebi nije istovetno, ali mu ipak pored njegova imena treba uvek davati oznaku lihoga, jer je po svojoj prirodi takvo da se od lihoga nikad ne može odvojiti? A mislim, na primer, na trojinu i na mnoge druge primere. Objasni sebi stvar promatrajući trojinu! Zar ne misliš da nju navek treba zvati i njenim imenom i imenom lihoga, mada liho nije isto što i trojina? Ali ipak je to prirodna osobina ne samo trojine nego i petorine i uopšte polovine svih brojeva, pa ako i nije svaki od njih istovetan s lihim, opet je svaki od njih lih. S druge strane, to isto važi i za dva, i za četiri, i za ceo niz drugih brojeva pa ako i nisu svi ti brojevi istovetni s takim, ipak je svaki od njih uvek tak. Dopuštaš li to ili ne?

Kebet: Kako ne bih dopustio!

Sokrat: Paži, dakle, šta želim da ti razjasnim. To je ovo. Očevično je da ne primaju ne samo suprotnosti (liho i tako) jedna drugu, nego ni ono što jedno drugom nije suprotno (kao 2 i 3), ali uvek nosi u sebi suprotnost, neće, po svoj prilici, da primi onu ideju³ koja je suprotna onoj u njemu, nego čim ona pristupi, ono ili propada ili se povlači. Ili zar nećemo kazati da će tri radije poginuti i sve drugo podneti nego li počekati da postane tako a da ostane tri?

Kebet: Svakako.

Sokrat: A ipak dvojina i nije suprotna trojini.

Kebet: Ta nije.

Sokrat: Prema tome, ne odolevaju ne samo suprotne ideje kad navale jedna na drugu, nego ni druge neke stvari ne odolevaju kad na njih navale te suprotnosti.

Kebet: Punu istinu govoriš.

LIII

Prema tome, ne samo neposredna nego i posredna suprotnost ne prima suprotnost: 3 ne prima takost, 2 ne prima lihost, vatra ne prima hladnoću.

Sokrat: Ranije sam rekao da bi trebalo odrediti kakve su to stvari¹?

Kebet: Dabome.

Sokrat: Neće li to, Kebete, biti takve stvari koje², kad nešto³ zauzmu, primoravaju to nešto⁴ da zadrži ne samo njihovu sopstvenu ideju, nego mu nameću i ideju nečega što prema nečemu drugom čini suprotnost⁵?

Kebet: Kako to misliš?

Sokrat: Onako kako smo maločas govorili. Valjda znaš: sve što zauzme ideja tri, to mora biti ne samo tri nego i liho.

Kebet: Svakako.

Sokrat: S takvim idejama, tvrdimo, ne može se odista nikada složiti ideja koja je suprotna onom liku koji to stvara.

Kebet: Ne može.

Sokrat: A stvaralački lik bio je lik lihosti?

Kebet: Jeste.

Sokrat: A njemu je suprotan lik takosti?

Kebet: Jeste.

Sokrat: Prema tome, s tri nikada se neće složiti ideja taka.

Kebet: Nikako!

Sokrat: Tri, dakle, nema učešća u takom.

Kebet: Nema.

Sokrat: Trojina je, dakle, netaka.

Kebet: Jeste.

Sokrat: Ranije sam rekao da bi trebalo odrediti kakve su to stvari koje, ako i nisu nečemu suprotne, ipak odbacuju suprotno, kao što sada, na primer, trojina nije suprotna takom, ali ga ipak odbacuje, jer ona uvek nosi u sebi ono što je takom suprotno, pa tako isto i dvojina u odnosu prema lihom, i vatra u odnosu prema hladnom, i još veoma mnogi drugi slučajevi. Gledaj, dakle, da li je moguća odredba: ne samo suprotno da se ne slaže sa suprotnim⁶, nego ni ono⁷ što donosi nešto suprotno onom⁸ na što ide nikad se neće kao nosilac složiti sa suprotnošću onoga što se donosi⁹. A seti se još jedared predašnjega, jer nije baš zlo da nešto više puta čujemo! Pet se neće složiti sa idejom takoga, ni deset, kao dvostruko¹⁰, sa idejom lihoga. Dvostruko i nije po sebi suprotno nečemu drugome, ali se ipak neće složiti sa idejom lihoga¹¹; isto tako, ni podružno, ni sve ostalo što je kao polovina, neće se složiti sa idejom celine, ni trećina, niti ista slično, ako se slaže sa mnogom i misliš kao ja¹².

Kebet: Sasvim mislim kao ti i slažem se s tobom!

LIV

Isti takav odnos postoji između duše i smrti: duša nije neposredna suprotnost smrti, ali je nerastavljivo vezana sa idejom života, a život je neposredna suprotnost smrti.

Sokrat: Dede, govori mi još jedared od početka! I nemoj mi odgovarati izrazima kojima se ja služim u svojim pitanjima, nego se ugledaj na me! A to kažem jer, osim onoga pouzdanoga odgovora o kome sam najpre govorio¹, nalazim u onom što se sada govorilo drugu vrstu pouzdanog odgovaranja. Kad bi me, recimo, ti zapitao šta treba da ude u telo da bude toplo, ne bih ti odgovorio onim nesumnjivo pravilnim, ali neučenim odgovo-

rom: toplota, nego bih prema ovome što smo sada govorili odgovorio uč-nije: vatra. I ako bi me zapicao šta treba da uđe u telo da boluje, neću odgovoriti: bolest, nego: groznica. A na pitanje šta treba da pride broju da bude lih, neću odgovoriti: lihost, nego: jednina, i tako dalje. Nego vidi da li ti je već dovoljno jasno šta hoću?

Kebet: Sasvim dovoljno.

Sokrat: Onda odgovaraj! Šta treba da uđe u telo da živi?

Kebet: Duša².

Sokrat: Da li je to uvek tako?

Kebet: Kako bi moglo biti drukčije?

Sokrat: Što duša, dakle, zauzme, tome ona uvek donosi život. Zar ne?

Kebet: Tako je, odista!

Sokrat: Ima li što životu suprotno ili ne?

Kebet: Ima.

Sokrat: Šta?

Kebet: Smrt.

Sokrat: Dakle, prema onom u čemu smo se ranije složili duša nikad neće primiti suprotnost onoga što ona sama uvek donosi?

Kebet: Nipošto!

LV

Duša, dakle, neće primiti smrt, jer suprotno ne prima suprotno. Što ne prima smrt jeste besmrtno. Duša je, dakle, besmrtna.

Sokrat: Pa šta sada? Kako smo maločas nazvali ono što odbacuje ideju takoga?

Kebet: Netako.

Sokrat: A ono što odbacuje pravedno i ono što odbacuje muzikalno?

Kebet: Ovo poslednje nemuzikalno, a ono prvo nepravedno.

Sokrat: Dobro. A ono što odbacuje smrt, kako to zovemo?

Kebet: Besmrtno.

Sokrat: A zar duša prima smrt?

Kebet: Ne!

Sokrat: Duša je, dakle, besmrtna.

Kebet: Besmrtna!

Sokrat: Dobro. Hoćemo li, dakle, reći da je to dokazano¹. Ili kako ti misliš?

Kebet: Sasvim je dovoljno dokazano, Sokrate!

Sokrat: Pa šta, Kebete? Kad bi netako bilo neuništivo, zar onda ne bi moralo i tri biti neuništivo?

Kebet: Kako ne?

Sokrat: I zar nije istina i ovo: kad bi netoplo moralo biti neuništivo, ne bi li se onda sneg, čim bi mu neko pridružio toploru, uklanjao i ostao ceo i nerastopljen? Ta ne bi mogao propasti, ali ni ostate na svom mestu i primiti u se toplotu.

Kebet: Istinu govoriš.

Sokrat: Isti slučaj bilo bi i ovo: kad bi i nehladno moralo biti neuništivo, ne bi se vatra, kad bi joj nešto hladno prilazilo, gasila ni propadala, nego bi se odmah čitava uklonila.

Kebet: Neosporno.

Sokrat: Ne važi li to nužno i za ono što je besmrtno? Ako je besmrtno u isti mah i neuništivo², onda duša ne može propadati kad joj smrt pristupi. Prema onom, naime, što smo ranije rekli, ona neće primiti smrti ni biti mrtva, kao što tri i liho, po našem razlaganju, neće biti tako, ni vatra i toplota u vatri hladna. Ali šta smera – mogao bi ko reći – da liho doduše, kao što smo se složili, ne postoji tākō kad pristupi tākō, ali kad ono propadne, da se onda mesto njega javi tākō? Ko bi tako tvrdio, ne bismo mu mogli protivrečiti i tvrditi da liho ne propada: jer netākō nije neuništivo. Ali da smo se u tome složili, iako bismo odgovarali da se liho i tri, kad im pristupi tākō, odmah dižu i uklanjaju. A tako bismo odgovarali i za vatru, i za toplo, i za sve ostalo. Ili ne bismo?

Kebet: Odgovarali bismo, razume se.

Sokrat: Isto tako stvar stoji i sa besmrtnim: ako se slažemo da je ono i neuništivo, onda bi duša bila ne samo besmrtna, nego i neuništiva; ako ne, onda bi trebalo tražiti jedan drugi dokaz.

Kebet: Ali to baš nije potrebno, bar ne što se tiče ovoga pitanja. Jer, jedva bi što drugo moglo ukloniti se uništenju ako bi uništenju bilo izloženo besmrtno, a ono je i večno³.

LVI

Besmrtan je koliko neuništiv: Duša je, dakle, neuništiva. Ona je u Hadu.

Sokrat: A bar za boga i za samu ideju života, pa ako inače postoji što besmrtno, svi će, mislim, priznati da ne propadaju.

Kebet: Tako mi Diva, svi će ljudi to priznati, a još više, mislim, bogovi.

Sokrat: Kad je, dakle, besmrtno u isti mah i neuništivo, ne mora li onda duša, ako je upravo besmrtna, u isti mah biti i neuništiva?

Kebet: Neosporno.

Sokrat: Prema tome, kad čoveku pristupi smrt, onda u njemu po svojoj prilici umire ono što je smrtno, a besmrtni deo ukloni se smrti i odlazi čitav i neuništiv.

Kebet: Očevično.

Sokrat: Druke, Kebete, duša je nesumnjivo besmrtna i neuništiva, i naše duše nikada neće u Hadu.

Kebet: Bar ta, Sokrate, ne umem da ti ista ma u čemu zameram i kako ne mogu da ne verujem tvoju razlozima. Ali, ako baš Simija ili ko drugi ima šta da zamera, bilo bi dobro da ne precure. Jer, ko želi da o drugim pitanjima ili nešto kaže ili da čuje, taj ne sme da propusti ovu sadašnju priliku, jer, koliko i nama, dovine neće biti nikakve.

Simija: Ni ja, bar po onom što se ovde govorilo, oduša ne znam ka-ko da ne verujem. Ali, opet, kad pomislim koliko je važan predmet o kome se raspravljalo, i kolika je slabost ljudske prirode, primoran sam da u sebi još negujem sumnju o onome što se govorilo.

Sokrat: Nije čista, Simija, samo to, nego, koliko si u pravu iznoseći svoju primedbu, toliko treba ipak još bolje ispitati i prve naše pretpostav-ke, mada vam se pokazao kao verovatan. Pa ako ih dovoljno utvrdite, on- da ćete, mislim, ići za dokazom istine, sve dotle dokle god čovek uopšte mo-že stići; i kad vam to postane jasno, prestaćete dalje da ispitujete.

Kebet: Istina govoriš.

10. OPIS PREDJETA U KOJE ODLAZE DUŠE POSLE SMRTI (GL. IVII-I XIII)

IVII

O je duša besmrtna, svak treba čitavog svog života težiti da mu duša o- što bolja, jer će na prema životu na ovome svetu biti i život na ono- svetu. Kad duše ostave telo, idu na mesto gde im se sudi, a odlaze u Had saka na zasluženo mesto.

Sokrat: Ali, prijatelji moji, dobro je da uzmemo na um ovo: ako je du- ša besmrtna, onda se za nju treba starati ne samo za ovo vreme što ga zove- otom, nego i za sva vremena; i ako bi ko hteo da odbaci to staranje, št će se naročito sada učiniti strašna. Jer, kad bi smrt bila rastanak sa- bio bi to neočekivan dobitak¹ za nevaljale kad umru, jer bi se s du- šom odobili u isti mah i svoga tela i svoga nevaljaštva. Ali ovako, kad se- zvuče kao besmrtna, nema za nju nikakve drage zaštite od zla i ni- drugog spaseња nego da postane što bolja i trezvenija. Jer, na svom- u u Had daš; ne nosi sa sobom ništa do ono što je od sebe svojim- em i negovanjem napravila, a o tome se i kaže da pokojniku dono- ti korist ili najveću štetu, i to odmah na početku putovanja tamo. e2 o tome ovako. Svakoga pokojnika njegov demon², koji ga je- još za života njegova, potraži da vodi na neko mesto gde se ima

sadržati onima koji su se kupili da u potonje vreme putuju u Had sa onim vo- dom koji ima narednje da ih odlaze pruri rama. A kad razno dolju tamo- št su zaslužili, i kad preboraše onihke vremena koliko treba, on ih ih dra- gi vod opet vodi ovamo u mnogim i dugim periodima³ godina. Nije, dakle, njihovo putovanje onakvo kako ga opisuje Telet Išihilo⁴; oni, naime, kaže- da u Had vodi prost put. A meni se čini da on nije ni prost ni ledini. Inače- ne bi trebalo nikakvih voda, jer niko ne bi mogao zalutati da ima samo je- dan put. Ali ovako, po svoji prilici, ima mnogo raskrsnica i savjataka; to za- kličučen po ovdasšnjim svetim običajima⁵. Čestita i razumna duša ide za- vodom i ne oseća da joj je neprijatno u novom kraju. A koja se, kao št, ne- ranije rekoh,⁶ požudno vezuje za telo, ona dugo vremena podrihtava oko tje- ga i oko groba⁷ u kome leži njeno telo, i tek posle mnogoga mrača ispiranja i posle mnogih njenih muka odvodi je silom i s teškim naprezanjem demon- koji joj je dodeljen. A kad stigne ovamo gde se kupe i ostaje, onda oš nije nevaljšćere i grehom naravnene, bio da je izvršila nepravdao ubistva. Ibi- lo da je učinila nešto drugo što je tome srodno i što je delo baš srodno da- ka, svaki beži i uklanja se ispred nje, niko neće ni da je prati ni da je vodi, ne- go sama luta naokolo u potpunom bespuću dok proteče neko vreme; a kad- ono istekne, ona na silu odlazi u stan kakav joj prisaje. A ona duša koja je svoj život provela čisto i umereno dobila je bogove za pratioce i vode, i sva- ka se nastanila na mestu koje joj pripada.

IVIII

Zemlja kao okruženo telo navedi se u sredini svetuna, i teći se oko- osvojine, i tamo je udubina, u koje su u- slegli i vazduhi, snegla i voda. U takvoj udubini žive ljudi i masle da se vrti na gornje zemlje. Koliko- je kod nas, na donjoj zemlji, lepše nego na donjoj masle, toliko je na gornjoj- zemlji, gde prestaje naša atmosfera i gde se raskidilo, čer, lepše nego- kod nas.

— A zemlja ima mnogo živnih mesta, i ona sama, kao što je neko mis- re uverio, nije ni takva ni toliko kako uzimaju čar i op- ovre; ili, drčno go- vore.¹

Simija: Kako ti misliš o tome, Sokrate? O zemlju već sam i sam mno- go toga čuo, ali još ne omo što ti veruješ. Zato bih to rado čuo!

Sokrat: Ja ti iznosim kako mi stvar stoji, za to, Simija, čini mi se, ne- treba nikakve umišnosri Člakovce, ali iznosim razloze, za istina toga, to mi- se čini tako teško da prevaziđi i umešnost Člakovcem. S jedne strane, mo- žda ja i ne bih bio za to sposoban, a s druge, i kad bih amec, opet moj život, ština, ne bi više bio dovoljno dug za razlaganje. Ali da o certan oblik zemlje- kakav je po mome uverenju, i izlčene mene krajeve, ništa mi ne smeta.

Simija: Ali i to je dovoljno.

Sokrat: Ja čvrsto verujem da zemlji, pre svega, ako se kao okruglo telo nahodi u sredini³ svemirske lopte, ne treba ni vazduha da se održi u svom položaju, niti ijedne druge takve sile, nego su dovoljni da je drže nje-
no jednako rastojanje od svake tačke na površini svemirske lopte i sama njena ravnoteža⁴. Jer, kad se telo koje se nalazi u ravnoteži stavi u sredinu nečega što je svuda naokolo jednako, ono neće imati nikakva razloga da se kuda više ili manje nagne, nego će ostati u jednakom položaju bez naginjanja. To je, dakle, ono prvo u što sam uveren.

Simija: I s pravom.

Sokrat: Drugo moje uverenje je ovo: ono je nešto veoma golemo, i mi, koji prebivamo od Fasida do Heraklovih stubova,⁵ prebivamo samo na jednom malom delu njenu i oko mora, kao mravi ili žabe oko bare, dok mnogi drugi žive u mnogim drugim sličnim krajevima. Jer, svuda oko zemlje nahode se mnoge, i po obliku i po veličini različne utline, u koje su se slili voda i magla i vazduh. A sama zemlja leži čista u čistom nebeskom prostoru, u kome se nalaze zvezde, a mnogi od onih koji o tome obično govore nazivaju ga eterom. Talog njegov jesu one stvari koje se uvek slivaju u zemaljske utline. Mi, dakle, prebivamo po tim zemaljskim utlinama a ne primećujemo to, i opet mislimo da živimo gore na zemlji upravo onako kao kad bi ko stanovao na sred mora na dnu i mislio da stanuje na morskoj površini; i kako bi kroz vodenu gledao sunce i ostale zvezde, mislio bi da je more nebo, jer zbog tromosti i slabosti svoje još nikad nije izronio iz dubina, stigao na površinu morskog zavirio ovamo u naš kraj da vidi koliko je ovaj kraj čistiji i lepši od onoga gde kod njih na dnu, niti je za njega čuo od koga drugoga koji ga je video. Isto to, uveren sam, i nama se dešava. Mi, naime, prebivamo u nekoj zemaljskoj utlini, a opet mislimo da prebivamo gore na zemlji, a vazduh zovemo nebom, kao da je on nebo kroz koje se kreću zvezde. To je isto što se dešava onima na granice vazduha. Jer, kad bi ko stigao do te visine ili okrilatio i poleteo, došao bi, kad bi tamo izbio, ono isto što i ribe; kao što one, kad iz mora izronio, vide ovaj naš kraj, tako bi i on video onaj viši svet; i kad bi njegova priroda mogla da izdrži u gledanju toga sveta, upoznao bi da je taj svet pravo nebo, i prava svetlost, i prava zemlja. Jer, ova zemlja, i kamenje na njoj, i ceo ovaj kraj to je pokvareno i istrošeno, kao sve ono na morskom dnu od slane vode. U moru niti raste što o čemu bi vredno bilo govoriti, niti ima u njemu, ako reći, išta savršeno, nego ima samo pećina, i peska, i neizmernoga mulja, i slaba onde gde ima i zemlje, a nema ničega što bi zasluživalo da se upoređuje s lepotama kod nas. A ono opet gore nad nama pokazalo bi se da je kudi-
mo lepše nego ovo kod nas. Pa ako treba i priču da vam pričam, *Simija*,
di čući kakve su stvari na zemlji ispod neba.

Simija: Zaceo, Sokrate, tu priču rado bismo čuli.

LIX

Opis prave Zemlje: ona je sva u sjaju krasnih šara; sve sja od dragoga kamena, zlata i srebra; na njoj je krasnije drveće, cveće i voće; na njoj žive ljudi koji imaju savršenija čula nego mi; klima je blaga, i ljudi ne znaju za bolesti; onde u hramovima odista stanuju bogovi koji se druže s ljudima, a Sunce, Mesec i zvezde vide se u svom pravom liku.

Sokrat: Po toj priči, prijatelju moj, pre svega, Zemlja sama, kad bi je ko odozgo promatrao, liči na loptu od dvanaest komada koža¹, pa je šarena, išarana raznim šarama, za koje nam kao obrasci mogu biti i šare kojima se služe slikari kod nas. Ali tamo je cela zemlja u sjaju takvih šara, samo su one još mnogo sjajnije i češće nego što su naše. Jedan deo je skerletan i čudesne lepote, drugi zlatast, a treći, koliko je beo, belji od krede ili od snega. Ostale delove krasi druge šare, i to u još većem broju i lepše nego što smo ih mi ovde videli. Štaviše, baš te njezine utline, pune vode i vazduha, svojim blistanjem u šarenilu ostalih šara daju neku naročitu šaru, tako da se cela zemlja ukazuje kao jedna slika neprekidno šarena. A na njoj, kao takvoj, sve što raste, raste u skladu s njenom lepotom: drveće, i cveće, i plodovi. Tako isto, opet, kamenje i gore ima u istoj srazmeri glatkoću, i prozirnost, i lepše šare, a delići od njih su naše tako cenjeno drago kamenje: sardi, i jaspidi, i smaragdi, i sve osralo. Ali onde je sve takvo i još lepše nego naše drago kamenje. A to dolazi otuda što je onde kamenje čisto, nije ga razjelo ni pokvarilo truljenje i slana voda, kao što je razjedeno i pokvareno ovo naše, i to zbog taloga koji se ovde slio i koji kamenju i zemlji, kao i životinjama i bilju, donosi rugobe i bolesti. A prava zemlja iskićena je svim tim krasotama, i još zlatom i srebrom, i drugim opet sličnim stvarima. Sve se to onde jasno vidi, jer ga ima u velikoj množini i veličini i svuda na zemlji, tako da je pogled na taj svet pogled blaženih gledalaca! A ima na njoj mnogo drugih stvorenja, a pre svega i ljudi, od kojih jedni žive u sredini zemlje, drugi oko vazdušnoga okeana kao mi po obalama našega mora, treći po ostrvima, koja se nalaze do kopna, a vazduhom su okružena. Ukratko: što su nama voda i more za naše potrebe, to je onde vazduh, a što je nama vazduh, to je onde eter. A u svima godišnjim vremenima klima je tako blaga da tamošnji stanovnici ne pate od bolesti i mnogo duže žive nego mi ovde, a oštrinom vida, i sluha, i saznanja, i svega sličnog, odmakli su od nas u istoj meri u kojoj je vazduh čistotom svojom odmakao od vode i eter od vazduha. Da, ima tamo i svetih lugova i hramova božjih, u kojima odista prebivaju bogovi, i saobraćaj između ljudi i bogova vrši se glasovima, proročanstvima, bogojavljenjima, i sličnim pojavama. I Sunce, i Mesec, i zvezde, vide stanovnici u pravom njihovu liku, i tome odgovara i ostalo njihovo blaženstvo.

LX

Zemaljske utline imaju ždrelo, koja su pod zemljom vezana otvorima; kroz njih teče silna voda, hladna i topla, i lava. Strujanju vode uzrok je nekakvo njihanje u najvećem bezdanu – Tartaru. Sva vodena masa izliva se u Tartar. Tu se ona njiše gore i dole, zapljuskuje korita onostranih reka, izbija na zemlju, i na njoj obrazuje mora, jezera, reke i vrela, te naposljetku ponire i ponovo teče u Tartar.

– I tako je zaista cela zemlja stvorena sa svim onim što je okružuje. A oko nje cele unaokolo, u skladu s njenim utlinama, nalaze se mnogi krajevi, jedni dublji i širi od ovoga u kome mi živimo, a drugi opet dublji, ali imaju uže ždrelo nego naš kraj, a neki su dubinom plići, ali prostraniji nego ovaj ovde. Svi ti krajevi vezani su jedan s drugim pod zemljom na mnogo mesta otvorima, čas užim, čas širim, i tako imaju prolaze kroz koje se izliva silna voda iz jednoga kraja u drugi kao u sudove¹. I nepresušnih reka neizmerne veličine i sa toplom i sa studenom vodom ima u podzemlju, pa mnogo ognja i velikih ognjenih reka, a najzad i mnogih takvih koje teku muljem čas čistijim čas blatnijim, kao oni blatni potoci na Siciliji što teku pre lave i kao sama lava. Tim rekama i pune se svi prostori, na koje reka naiđe svaki put pri svom opticaju. A sve to pokreće gore i dole, moglo bi se reći, nekakvo njihanje u središtu zemlje; to njihanje osniva se na nekakvim prirodnim odnosima. Jedno od zemaljskih ždrelo prevazilazi sve druge veličinom i provlači se kroz svu zemlju od kraja do kraja. To je ono što ga Homer napominje kad peva da:

Tamo daleko zija pod zemljom najdublji ponor?²

I na drugom mestu³ i on i mnogi drugi pesnici nazivaju ga Tartarom. U to ždrelo slivaju se sve reke, i opet se iz njega izlivaju. A svaka reka pokazuje u svojoj prirodi tragove onoga tla kroz koje teče. A uzrok tome što sve vode odande odviru i opet tamo uviru leži u tome što ta vodena masa u Tartaru nema dna⁴. Zato se ona ljulja i lelija gore i dole, a to isto čine i vazduh i vetar oko nje, jer oni je prate i kad navalju na onu stranu zemlje i kad se okrene na ovu našu; i kao dah što strujeći pri disanju jednako izlazi i ulazi, tako i onde vazдушna struja, koja se zajedno ljulja s vodenom masom, svojim ulaženjem i izlaženjem izaziva jake i strašne vetrove. Pa kad voda s naše strane zamakne u prostor koji obično zovu donjim, izliva se u zemlju u onostrane reke i puni ih kao kad ko grabi vodu iz izvora i sliva je u žljebove⁵. A kad ostavi tu stranu i udari ovamo na našu, onda ponovo puni ovdašnje reke. A kad se ove ispune, njihove vode teku po otvorima kroz zemlju, i kad stižu u krajeve kud svaka sebi utire put, obrazuju mora i jezera, i reke i vrela. A odavde poniru ponovo pod

zemlju, i pošto su jedne obišle duže i mnogobrojnije prostore, a druge manje i kraće, ponovo se izlivaju u Tartar: jedne mnogo niže od mesta gde su dobile vodu, a druge malo niže, ali sve poniru niže nego što izvire. I neke izbijaju suprotno onoj strani na kojoj poniru, a neke na istoj. A ima i takvih koje svu zemlju obilaze u krugu, i pošto su se jedared ili više puta ovile oko zemlje kao zmije, spuštaju se što mogu dublje, i tako ponovo padaju u Tartar. A mogu se spuštati i s jedne i s druge strane samo do sredine, dalje ne, jer deo zemlje s obe strane sredine postaje uzbrdit za svaku struju.

LXI

U podzemlju, tj. kod nas, dva su jezera, Aherusijsko i Stiga, i četiri reke: Okean, Aheront, Piriflegetont i Kokit.

– Ima zaista mnogo drugih velikih i različitih reka; a među njima tolikim naročito su važne četiri¹, od kojih se ona koja je najveća i koja teče krajnjim oblastima oko zemlje zove Okean. Njemu nasuprot i u suprotnom smeru teče Aheront koji najpre prolazi kroz druge puste krajeve, pa se spušta pod zemlju, i najzad se izliva u Aherusijsko jezero, a to je kraj gde se skupljaju duše većine preminulih; i pošto te duše proborave onde neko određeno vreme – jedne duže, druge kraće – ponovo se šalju na gornji svet u rodove ljudskih ili životinjskih bića. A treća reka izvire u središtu između ovih dveju, pa se u blizini svoga izvora ruši u golem prostor kod gori jakim ognjem, i stvara jezero koje je veće od našega mora i kipi vodom i muljem; odavde produžuje ona svoj tok mutna i blatna, vijuga² oko zemlje i dolazi kojekuda, dok ne stigne i na kraj Aherusijskog jezera, ali se ne meša s njegovom vodom; pošto se više puta pod zemljom ovila, izliva se niže dole u Tartar. To je reka koju zovu Piriflegetont: delove njene ognjene struje izbacuje lava, gde je ima na zemaljskoj površini. Njemu, opet, nasuprot izbija četvrta reka: ona najpre teče u jedan, kako kažu, strašan i divlji kraj, koji sav ima boju kao lazur i koji zovu striškim, a jezero što ga reka obrazuje svojim ulivanjem zovu Stigom. Kad se izlije u ovo jezero i dobije silnu snagu³ od njegove vode, ponire pod zemlju gde vijugajući produžuje svoj tok u smeru Piriflegetontu suprotnom i sastaje se s njime sa suprotne strane kod Aherusijskog jezera. Ali ni njena voda ne meša se ni sa jednom drugom, nego i ona obide ovo jezero unaokolo i izliva se u Tartar nasuprot Piriflegetontu. Ime je ovoj reci, kao što pesnici kažu, Kokit.⁴

LXII

Demon vodi duše na sud. Posle suda dešava se ovo: duše koje su živele srednjim životom trpe kaznu i čiste se kod Aherusijskog jezera; nepopravljivi, najteži grešnici, idu zauvek u Tartar; popravljivi u Tartar i odavde zlostavljači roditelja Piriflegetontom a ubice Kokitom na Aherusijsko jezero toliko puta dok im ne oprostite duše zlostavljenih i ubijenih. Pravednici idu gore na pravu zemlju. Mudraci dolaze u još lepša boravišta, gde žive sasvim bez tela.

– Tako moramo sebi predstavljati taj svet. A kada duše preminulih stignu na mesto kuda demon svakoga vodi, najpre dođu na sud, kako oni koji su živeli čestito i pobožno tako i oni koji nisu. Oni za koje se sudijama učini da su živeli između dobra i zla idu na Aheront, uđu u ćunove, koji su za njih tu pripremljeni, i na njima stižu na jezera. Tu dobijaju svoja boravišta i očišćavaju se: ispaštaju krivice i na taj način izbavljaju se od greha što su ga učinili, a za dobra dela dobijaju platu, svako po svojoj zaslugi. A oni za koje se učini da su neisceljivi zbog veličine svojih grehova, a to su oni koji su izvršili mnoge i strašne pljačke hramova i mnoga nepravdna i nedopuštena ubistva ili drugo što liči na to, – te zaslužena sudbina baca u Tartar, odakle nikada ne izlaze.¹ A oni za koje se učini da su isceljivi pored sve težine grehova kojima su dušu ogrešili, na primer oni koji su ocu ili majci učinili u gnevu kakvo nasilje, ali su svoj potonji život proveli u pokajanju, ili koji su na neki drugi takav način postali ubice, – i ti moraju pasti u Tartar, ali kad padnu i u njemu proborave godinu dana, izbacuju ih talasi: obične ubice niz Kokit, a one koji su ubili oca ili majku niz Piriflegetont. A kada ih reke donesu blizu Aherusijskog jezera, stanu vikati i zvati: jedni one koje su ubili, a drugi one prema kojima su se grešno poneli. I kad ih dozovu, stanu ih moliti i zaklinjali neka im dopuste da iziđu u jezero i neka ih dočekaju. I ako im uspe da ih privole, izlaze i oslobodavaju se muka; ako li ne, dolaze opet u Tartar, a odande ponovo u reke, i toj strašnoj sudbini nema kraja sve dotle dok ne domole one kojima su nepravdu učinili; jer tu kaznu odrediše im sudije.² A oni za koje sudije nađu da su se svetim životom naročito odlikovali oslobodavaju se tih mesta pod zemljom i odlaze iz njih kao iz tamnica, pa dolaze gore u čisto boravište i naseljuju se na vrhovima zemlje. A oni koji su se između takvih već dovoljno očistili filosofijom žive bez tela za sva potonja vremena i dolaze u boravišta koja su još lepša nego pomenuta; njih prikazati nije ni lako, a sada nema za to ni dovoljno vremena.

LXIII

Ako je duša besmrtna i ako je u Hadu onako kako je opisano, onda oni koji su živeli za dušu a ne za telo ne treba da se boje smrti.

– Ali već radi toga što smo izložili, valja, Simija, raditi sve da u životu steknemo vrlinu i saznanje, jer je nagrada lepa i nada velika.

Ustvrditi da je sve to baš rako kako sam izneo, to, istina, ne dolikuje čoveku koji razumno misli. Ali ustvrditi da je tako ili nekako slično s našim dušama i s njihovim boravištima posle smrti – jer besmrtnost duše stoji iznad svake sumnje – to, mislim, i dolikuje onom ko tako veruje i vredni mu izvrći se opasnosti takva verovanja. Jer lepa je to opasnost, i čovekov duh treba da sebe tako reći omađijava takvim mišljenjem, pa stoga već odavno i produžujem priču. Radi toga, dakle, ne treba za svoju dušu da se boji onaj koji se u svome životu odrekao telesnih zadovoljstava i ukrašavanja tela kao nečega što mu je strano i što, po njegovu uverenju, od zla pravi još gore zlo, a predao se zadovoljstvima koja dolaze od saznavanja i ukrasio svoju dušu ne ukrasom koji je njoj tud nego ukrasom koji njoj naročito pripada: trezvenošću, i pravednošću, i hrabrošću, i slobodom, i istinom;¹ tako on očekuje svoj polazak u Had, spreman da pođe kad ga sudbina pozove. Vi, dakle, Simija, Kebete, i ostali, poći ćete tamo drugi put, svaki u svoje vreme; a mene, mogao bi reći tragičar, već sada zove sudbina, i primakao se čas da krenem na kupanje.² Čini mi se, bolje je da se okupam pre nego otrov ispijem, i da poštedim ženama trud oko pranja mojih zemaljskih ostataka.³

Treći deo

SOKRATOVA SMRT (GL. LXIV-LXVII)

LXIV

Sokratova poruka prijateljima. Ono što Sokrata čini Sokratom jeste njegova duša.

Pošto je to Sokrat izgovorio, Kriton reče: Dobro, Sokrate! Ali šta na-
lažeš ovima ili meni, bilo za svoju decu bilo za što drugo, što bismo ti čini-
li i tako ti najviše ugodili?

Sokrat: Ništa drugo nego to što svagda govorim: ako se budete stra-
rali za spasenje duše svoje, ugodićete, što god budete radili, i meni i moji-
ma i sebi samima, ako mi to sada i ne obećate. Ali, ako sebe zanemarite i
ne hrednete da u svom životu hodite putem koji vam kao trag označih svo-
jim današnjim razgovorom i mnogim negdanjim razgovorima, nećete imati
nikakva uspeha, ako mi sada i učinite mnoga i tvrda obećanja.

Kriton: Što se tiče te poruke, trudićemo se da tako radimo. Ali kako¹
da te sahranimo?

Sokrat: Kako hoćete², samo me morate uhvatiti i ne dati da vam po-
begnem.

U isti mah se blago nasmeja, pogleda nas i reče:

– Ne mogu, dragi prijatelji, da uverim Kritona da sam ja taj pravi So-
krat, koji se sada s vama razgovara, i koji svakoj stvari o kojoj se raspra-
vlja daje pravo mesto, nego naš prijatelj misli da sam ja onaj koga će za ko-
ji čas videti mrtva, i zato me i pita kako da me sahrani.³ A što sam ja već
ranije u opširnom raspravljanju dokazao da neću više kod vas ostati kad is-
pijem otrov nego da ću pohitati u nekakvu sreću blaženih duhova,⁴ sve to,
misli on, ja sam uzalud govorio, samo radi utehe što vaše što svoje. Zato
dajte za me jamstvo Kritonu, i to suprotno onom jamstvu što ga je on hteo
dati za me pred sudijama.⁵ On je, naime, ponudio jamstvo za to da ću ja
odista ostati ovde, a vi dajte jamstvo za to da odista neću ostati ovde kad
umrem, nego da ću odmah otići. Time bi Kritonu bilo lakše u duši, i on se,
gledajući kako mi se telo ili sažiže ili zakopava, ne bi žalostio radi mene što
bajagi strašne muke mučim, i ne bi pri sahrani govorio: Sokrat je to što ga
ili polažu na odar, ili iznose, ili zakopavaju. Jer budi uveren, ljubazni moj
Kritone, netačno govoriti nije samo po sebi već grehota, nego to donosi i
neko zlo našim dušama. Nego uteši se i kaži da sahranjuješ samo telo mo-
je, a sahrani ga onako kako ti je drago i kako misliš da bi običaju najbolje
odgovaralo.

LXV

*Sokrat se oprašta sa svojom decom i sa svojim rođakama. Dolazi sluga
Jedanaestorice i saopštava da je vreme da ispije otrov. Kad Sokrat zaište
otrov, Kriton mu savetuje da za koji čas odgodi ispijanje, ali Sokrat to
odbija.*

Kad je to rekao, ustade i pođe u neku sobu da se okupa. I Kriton po-
đe za njim, a nama je rekao da čekamo. Čekali smo, dakle, pa smo se raz-
govarali među sobom o onom što smo čuli i još jedared o tom razmišljali; a
onda smo ponovo raspravljali o veličini nesreće koja nas je pogodila, jer nam
se odista činilo da smo izgubili oca i da ćemo odsada živeti kao siročad.

A kad se okupao, doveli su mu decu – imao je dva mala i jednoga ve-
likoga – a pohodile su ga i žene od roda. Porazgovarao se s njima u prisu-
stvu Kritonovu i saopštio im svoje poslednje želje. Zatim je ženama i deci
kazao da idu, i sam je došao k nama. I već je bilo blizu smiraja sunčevoga,
jer se dugo vremena zadržao u sobi. A kad je nama došao, sede okupan, i
rek što se posle toga samo malo porazgovorio, uđe sluga Jedanaestorice,
pristupi k njemu i reče: „O tebi, Sokrate, neću misliti što mislim o drugi-
ma, koji se ljute na me i proklinju me kad ih pozovem da po naređenju vla-
sti ispiju otrov. Ali tebe sam ja inače upoznao za ovo vreme kao najpleme-
nitijega i najboljega čoveka među svima onima koji su ikada ovamo došli.
Zato sam i sada tvrdo uveren da se ne ljutiš na me nego na krivce koje ti
poznaješ. I znaš, razume se, radi čega sam ti sada došao, pa ni ostaj zbo-
gom i gledaj da što lakše podneseš ono što je neminovno!“ I pritom zapla-
ka, okrenu se i ode. A Sokrat pogleda za njim i reče: „Ostaj mi zbogom i ti,
a ja ću to učiniti!“

I u isti mah obrati se nama: „Kako li je blagorodan taj sluga! I za ce-
lo vreme pohodio me je, i sa mnom se razgovarao ponekad, i bio veoma lju-
bazan! Pa i sada, evo, kako su mu iskrene suze što ih nada mnom lije! Ne-
go dela, Kritone, slušajmo ga, i neka mi ko donese otrov ako je istucan; ako
li nije, neka ga čovek istuca.“

Kriton: Ali ja, Sokrate, mislim, sunce još sija na gerama i još nije za-
šlo. A znam ujedno i za druge da su posle naređenja veoma dočkan otrov uzi-
mali; a i pre toga još su se obilno najeli i napili, a neki su se, štaviše, sastali i
sa ženama za kojima su žudeli. Zato nemoj da nagliš! Još ima vremena!

Sokrat: Razume se, Kritone, oni o kojima ti govoriš rade tako: oni
misle da će nešto postići ako to rade. Ali ja, razume se, neću to raditi; jer,
ako ispijem otrov malo dočnije, mislim da time neću dobiti ništa drugo ne-
go sam sebi steći sramotu, zato što žudno prianjam za život i pošteđujem
ga kad u njemu ništa više nema.² Nego haide, poslušaj me i čini onako kao
što ti kažem!

LXVI

bu da donese otrov. Kad je otrov donesen, pomoli se pa spokojno ispi otrov. Svi stanu plakati, a naročito ut ih prekori, zatim prošeta i najzad leže na leđa.

i pošto je izrekao poslednje reči, izdahnu.

Kad je to čuo, namignu Kriton svome sluzi, koji je stajao pored njega. I sluga iziđe i, pošto se dugo vremena zadržao, dođe sa onim čovekom koji je imao naređenje da mu pruži otrov, i već ga je nosio u peharu istucana.

A kad Sokrat ugleda čoveka, reče: Dobro dragi moj, ti se razumeš u tim stvarima; šta treba da radim?

– Ništa drugo, odgovori on, nego kad popiješ da hodiš okolo dok ti noge ne otežaju, a onda leži! Otrov će već sam učiniti svoje.

I pritom pruži pehar Sokratu. A on ga uze i sasvim vedro, Ehekrate, a da nije nimalo zadržtao ili promenio boju ili lice, nego, kao što je bio njegov običaj, iskolači oči na čoveka i zapita ga: Šta kažeš za ovaj napitak? Sme li se što izliti kome za žrtvu ili ne?¹

– Samo toliko, Sokrate, priređujemo, odgovori on, koliko mislimo da je dovoljno.

Sokrat: Razumem, ali valjda je slobodno bar pomoliti se bogovima, a to je, štaviše, i potrebno, da seoba odavde k njima bude srećna. To ja i molim ovim, i neka mi se to ispuni!

I čim to reče, primače pehar ustima pa sasvim lako i prijatno ispi otrov. I većina od nas mogla je prilično da se uzdržava od plača, ali kad ga videsmo kako pije i kako je ispio, ne mogasmo se više savladivati, nego i meni samome, mada sam se otimao, suze potokom potekoše, tako da sam lice pokrio i stao sebe oplakivati; ne njega, nego svoju sudbinu što moram da gubim takva prijatelja! A Kriton je već pre mene bio ustao, jer nije mogao da zaustavlja suze. A Apolodor je već i pre neprestano suze ronio, a sada baš udari u ridanje i stade plakati i žalostiti se, tako da je sve prisutne dirnuo u srce, osim samoga Sokrata.

A ovaj će reći: Šta to radite, čudnovati ljudi? Ja sam žene baš zato i uklonio odavde da ne greše tako, jer sam čuo da treba umirati u pobožnoj tišini.² Zato čutite i budite hrabri!

Posle tih reči, mi se postidesmo i prestadosmo plakati. A on prošeta malo, pa kad primeti da mu noge otežavaju leže na leđa, kao što mu je čovek savetovao. I u isti mah onaj što mu je pružio otrov stane ga pitati i na mahove ogledati mu stopala i udove; zatim mu stopalo čvrsto stisne i zapita ga da li oseća, a on odgovori da ne oseća. I zatim opet učini to isto i sa golenicama; i pritiskujući tako po telu pokazivaše nam kako se ohlađuje i

koči.³ I on ga je i dalje pipao i najzad reče: kad mu otrov stigne do srca, onda će preminuti. Već mu je trbuh bio gotovo ohladneo, i on se otkrije, jer je bio zastro glavu,⁴ i reče poslednje reči: „Kritone, Asklepiju dugujemo petla!⁵ Prinesite tu žrtvu, nemojte zaboraviti!“

„Prinećemo“ reče Kriton, „nego gledaj imaš li što drugo još da nam kažeš?“

Na to pitanje Sokrat više ne odgovori, nego se za trenutak stane trzati, a onaj ga čovek otkrije: oči su mu bile ukočene. Kad Kriton to vide, zatvori mu usta i zaklopi oči.

LXVII

Fedon završava svoje pripovedanje.

– Tako nam se, Ehekrate, predstavio naš prijatelj; to je bio svršetak čoveka koji je, kao što mi smemo tvrditi, od svih savremenika koje smo mi upoznali, bio najbolji, i uopšte najumniji i najpravedniji.

II

Kako je Sokrat umirao? Društvo u kome je Sokrat proveo poslednji dan života.

Ehekrat: A šta je bilo, Fedone, uoči same smrti. Šta se tada reklo i uradilo, i koji su od njegovih prijatelja bili kod njega? Ili vlast nije nikoga puštalala k njemu, nego je morao da umre sam, bez prijatelja pored sebe?

Fedon: Nipošto; bilo ih je pored njega, i to prilično mnogo.

Ehekrat: Budi ljubazan, molim te, pa nam sve to što podrobnije ispriповedaj, ako si nešto dokolan.

Fedon: Dokolan sam i pokušaću da vam ispriповedam. Jer sećati se Sokrata to je, bar za me, od svega najprijatnije, bilo da sâm o njemu govorim bilo da drugoga slušam.

Ehekrat: Ali zacelo, Fedone, stvar isto tako stoji i sa drugima koji će te slušati. Nego pokušaj da nam ispričaš sve što potanje možeš!

Fedon: Dok sam tamo bio, ja sam odista imao čudne doživljaje. S jedne strane, nije me osvajalo nikakvo osećanje sažaljenja kao što bi se to očekivalo kad prisustvujem poslednjim časovima čoveka-prijatelja. Jer taj čovek, Ehekrate, činio mi se blažen i po svome ponašanju i po svojim govorima: tako je neustrašivo i blagorodno odlazio u smrt. Zato nije nikakvo čudo što me osvajalo uverenje da on ni u Had ne ide bez božje volje, nego da će i onde, ako uopšte ikada iko, po svom dolasku biti srećan. Baš stoga nisam imao nikakvo osećanje sažaljenja kao što bi to bilo prirodno kad čovek prisustvuje žalosti. S druge strane, nisam imao osećanje radosti kao inače pri uobičajenom filosofiranju, jer se na tome zemljištu kretao naš razgovor; ukratko, osvojilo me je u isti mah nekakvo čudno osećanje i nekakva neobična mešavina radosti i žalosti kad sam pomišljao da će on za koji čas da izdiše. I svi mi prisutni bili smo gotovo takvi: čas se smejali, čas opet plakali, a jedan među nama naročito, Apolodor. Ti možda poznaješ toga čoveka i njegovu prirodu.

Ehekrat: Kako ne?

Fedon: On je bio sasvim izvan sebe; a i ja sam bio duboko uzbuđen, kao i ostali.

Ehekrat: A koji su svi, Fedone, bili prisutni?

Fedon: Od domaćih bio je taj Apolodor,¹ pa Kritobul,² i otac njegov, i još Hermogen³, i Epigen⁴, i Eshin⁵, i Antisten⁶. A bio je i Ktesip Peanjanin⁷, i Meneksen⁸, i drugi zemljaci. Platon⁹ je, čini mi se, bolovao.

Ehekrat: A da li je bilo kakvih stranaca?

Fedon: Bilo je! Tebanci Simija¹⁰, i Kebet¹¹, i Fedonid¹², a iz Megare Euklid¹³ i Terpsion¹⁴.

Ehekrat: A šta? Zar nisu još bili Aristip¹⁵ i Kleombrot¹⁶?

Fedon: Nisu. Oni su, govorilo se, bili na Egini.

Ehekrat: A da li je još ko bio tu?

Fedon: Čini mi se, sve sam ih pomenuo.

Ehekrat: Pa šta onda? Kakvi su se, veliš, vodili razgovori?